

ارزیابی کمی و کیفی از کتیبه‌های زیارتگاهی شیعه مطالعه موردی باب‌القبله تا گنبدخانه حرم مطهر امام حسین (ع)

سید مجید هاشمی طغرالجردی

استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: m.hashemi@sru.ac.ir

سلمان نقره‌کار

استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

فاطمه کوثر

دانشجوی دکتری مهندسی معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

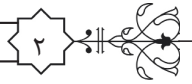
تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۹/۱۷ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۰۶/۲۷

چکیده

با پذیرش گرایش عالم به تکامل حول محور وجودی ائمه اطهار (ع) به‌عنوان وجه‌الله و مصادیق انسان کامل، شناخت شاخص‌های معماری کمال‌دهنده حرم‌های مطهر اهمیت می‌یابد. حرم، مکان فیض الهی و مومنان طالب وجه الله می‌باشند. عاشورا دروازه‌ای از نور است به باطن قبله و نشانه‌ایست تا راه نمایان بماند؛ و این چنین است که نشانه و نمادهای و حیانی در حرم‌های مقدس اهمیت می‌یابد. هنر و معماری اسلامی، انعکاس بصری کلام خداوند است و کتیبه‌های معنوی-آیینی برجسته‌ترین نمادی است که با تجلی حقایق، پلی از عالم محسوس به عالم معنا می‌گشاید. این مقاله در پاسخ به این سوال که کتیبه‌های آیینی-معنوی به‌عنوان رسانه‌ای ماندگار از باب‌القبله تا گنبدخانه حرم مطهر امام حسین (ع) با چه الگوی مفهومی-شکلی، مفاهیم اصیل دینی را در معماری حماسی-مذهبی بیان نموده‌اند، به این مسیر مقدس و گنبدخانه حرم مطهر به‌عنوان نقطه پیوند زمین و آسمان و نماد عدالت‌خواهی احرار پرداخته است. برای شناخت نوع خط و قالب هنری و درک متن کتیبه‌های گنبدخانه حرم مطهر، پس از تصویرنگاری و برداشت میدانی با روش تحلیلی-تفسیری مشخص می‌شود که کتیبه‌های قدسی حرم مطهر به‌عنوان رسانه‌ای نمادین متناسب با قیام امام حسین (ع) تنظیم شده است و ضمن توجه به لفظ جلاله «الله» در مرکز برخی کتیبه‌ها، در این میان استفاده از آیات سوره «صف»، «یاسین» و «فجر» در محور باب‌القبله تا داخل گنبدخانه نمود بیشتری داشته؛ و به‌خصوص سوره «فجر» در کتیبه طوماری متصل به اربانه گنبد (که ارتفاع ساق و اربانه حدود ۵ متر و از شروع ساق در کف تا رأس بالای خود حدود ۱۴ متر و با نظام هندسه دویاری است)، به‌عنوان سوره مرتبط با وجود مقدس امام حسین (ع) جای گرفته است. همچنین زیارت ناحیه مقدسه و عاشورا نیز در کتیبه‌ها ظهور بیشتری دارد. نوع خط نشان از هنر خط ثلث اثر استاد محمد حسین شهید مشهدی خطاط برجسته قاجار به سال ۱۳۷۳ ه.ق است که در حرم مطهر امام رضا (ع) نیز در دوره مذکور توفیق کتیبه‌نویسی یافته است. مفهوم چهار کتیبه ترنجی ساق گنبد نیز ضمن شکر پروردگار در توفیق به تزئین و طلاکاری گنبد به دوره و بانی ساخت پرداخته است. در نهایت و با توجه به طرح ترفیع گنبد مطهر امام حسین (ع) در زمان کنونی پیشنهاد این مقاله اضافه نمودن ذکر برادری و وحدت دو ملت ایران و عراق در کتیبه‌های ترنجی ساق گنبد و تکرار سوره فجر در کتیبه طوماری ساق می‌باشد.

واژگان کلیدی: باب‌القبله، سوره فجر، کتیبه، گنبدخانه حرم حسین (ع)، وجه الله.

۱. مقدمه

«هنر و معماری اسلامی مانند هر یک از حوزه‌های مطرح در ساختار اندیشه بشری، مکتبی است خاص و مستقل و دارای اصول و مفاهیم ویژه که بعضاً متفاوت از انواع دیگر مکاتب معماری در جهان می‌باشد» (علی‌آبادی ۱۳۸۶، ۶۴). منابع اصلی این هنر در علم و حکمتی است که در میان قرآن و سنت وجود دارد (نصر ۱۳۷۵، ۱۵). کتیبه‌ها عناصر بصری هستند که حامل معنا و از دو جنبه تصویری (شکل ظاهری) و محتوا (متن) در بناهای دوره اسلامی ایران دارای اهمیت می‌باشند. کتیبه‌ها حتی از نگاه یک غیرمسلمان نیز جالب توجه بوده‌اند. مطابق با نظریه‌یپ ایران‌شناس مشهور، «کتیبه‌ها، که در پیچیدگی خطوط هیجان زیادی پدید می‌آورند، باید واقعا در جای خود مورد بررسی قرار گیرند. آن‌ها در مقام طرح ناب درخور بیشترین تحسین هستند؛ ولی در عین حال مسلمانان آن‌ها را دارای خواصی باطنی می‌دانند». از منظر او پیچیدگی‌های فنی خط، ناب بودن طرح‌ها و خواص باطنی کتیبه‌ها، اهمیت فوق‌العاده‌ای داشته است (یوپ ۱۳۸۶، ۱۵۹). اغلب کتیبه‌ها بازتابنده‌ی آیات قرآن کریم‌اند و از منظر ما مسلمانان، قرآن منشأ تمام زیبایی‌ها، سعادت، رستگاری بشر، و کلام خداوند است. پس انعکاس کلام خدا و به نمایش دائمی گذاشتن آن در معرض عموم بسیار با اهمیت بوده است. از اهداف مهم دیگر کتیبه‌ها، ایجاد فضای معنوی با بهره‌گیری از آیات قرآنی است. از طرف دیگر، در کتیبه‌ها اطلاعات مهم تاریخی نهفته است. «کتیبه‌ها از آن جایی که جزو مستندترین مدارک در پژوهش درباره یک بنا هستند، مورد توجه می‌باشند و همواره بر نقل قول‌های تاریخی رجحان دارند.» (کرن ۱۳۹۱، ۷۹). بسیاری از تغییر و تحولات و اطلاعات جامعه را می‌توانیم در کتیبه‌ها جستجو نماییم. به‌طور نمونه کتیبه‌های نصب شده در هشتی ورودی مسجد جامع یزد حاوی وقف‌نامه‌هایی است که بر کاشی نقش یا بر سنگ حک شده و ضمن بیان محل هزینه عواید موقوفات، اهمیت توجه به اینیه عام‌المنفعه و کارکرد اجتماعی بنا را به نمایش گذاشته‌اند (هاشمی و دیگران ۱۳۹۷).

مجوز ساخت بنا بر محل دفن بزرگان دینی، تأییدی قرآنی داشته است؛ و واسطه قرار دادن بندگان دارای مرتبه ایمانی، ریشه در متون دینی و اسلامی دارد. در برخی از آیات، ساخت بنای زیارتی و مسجد بر مرقد بزرگان دینی

مجاز شمرده شده است؛ از جمله در آیه ۲۱ سوره کهف در موضوع ساخت بنایی در محل واقعه اصحاب کهف این چنین آمده: ... و کسانی که در مورد ایشان غلبه یافته بودند گفتند بر غار آن‌ها (محل دفن و فوت آن‌ها) عبادتگاه و مسجدی خواهیم ساخت.

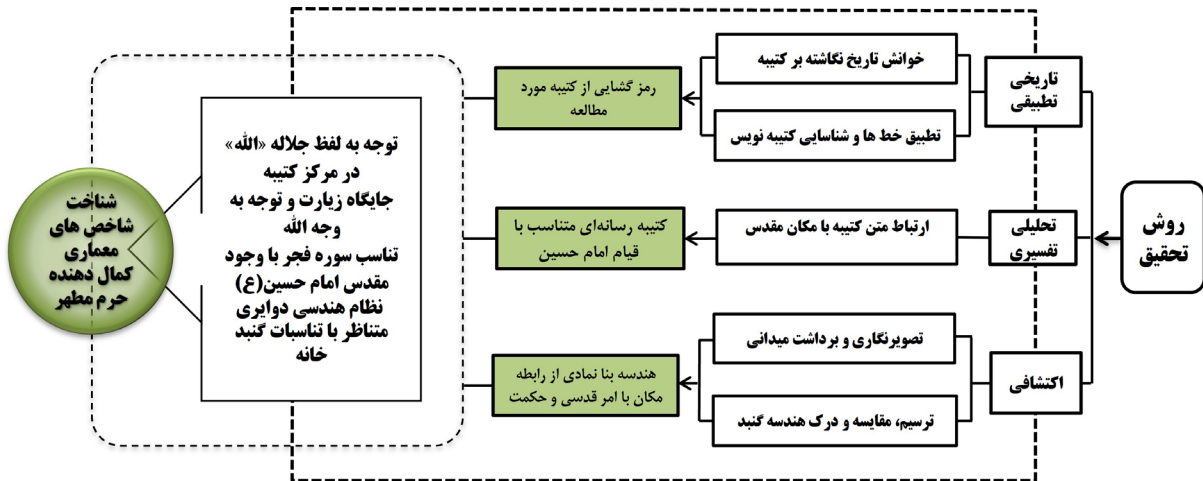
با حضور در اماکن مقدسه، کلمات الهی نوشته شده بر جوارح، انسان را به عبادت خداوند، دعوت می‌کند. در حقیقت این آیات حضور خداوند را که با پدیدار شدن لطافت و زیبایی روح به دست می‌آید، تداعی می‌کند (شایسته‌فر ۱۳۸۴). اسلام، دین «کتاب» و کتابت است و متون مقدس در آن نقشی بنیادی دارد که در قالب کتیبه‌ها و نوشته وجه معنوی و اعتقادی فرهنگ اسلامی را نشان می‌دهد (هیلن براند، ۱۳۷۷). وقتی رسول اکرم (ص) شهر علم بوده و امیرالمؤمنین علی (ع) باب آن، فضایی که شیعه می‌سازد نمادی و پنجره‌ای گشوده به سقف ملکوتی آسمان و ظهور شهر علم می‌گردد؛ لذا تزئینات سقف و جداره‌های مکان مقدس جهت ظهور امر قدسی اهمیتی بنیادین می‌یابد (مکی‌نژاد به نقل از هاشمی و مرعشی ۱۳۹۸). در موقعیت‌های گوناگون از جمله حدیث ثقلین پیامبر اکرم (ص) به اهمیت توجه به هر دو گوهر قرآن کریم و اهل بیت (ع) اشاره فرموده‌اند این‌گونه که: «من در میان شما دو امانت نفیس و گران‌بها می‌گذارم، یکی کتاب خدا قرآن و دیگری عترتم اهل بیت (ع). تا وقتی که از این دو تمسک جویند، هرگز گمراه نخواهید شد و این دو یادگار من هیچ‌گاه از هم جدا نمی‌شوند تا کنار حوض کوثر بر من وارد شوند». رمزگشایی از رابطه مابین مفاهیم مطرح شده در کتیبه‌ها و صاحب روضه منوره مسئله مهمی در جهت تداوم این رسانه بی‌مانند می‌باشد. این مقاله تلاش نموده در ادامه کارهای دیگران، از جمله آل‌طعمه (۱۳۷۸)، قربانی (۱۳۹۵)، و جهانیان و شیخی (۱۳۹۹) که به کتیبه‌های حرم مطهر امام حسین (ع) پرداخته‌اند، با رولوه و برداشت میدانی از مهم‌ترین کتیبه‌های نقش بسته بر مسیر باب‌القبلة تا گنبدخانه مطهر به رمزگشایی از این مسیر آیینی توجه نماید. حاصل هندسه اکتشافی این مقاله به‌طور واقعی در گنبد جدید حرم مطهر تحت عنوان «طرح ترفیع گنبد»، که حدود ۱/۵ برابر گنبد فعلی می‌باشد، مورد استفاده قرار گرفته است.

آیات از تفسیرالمیزان بهره برده شده و ضمن تحلیل و تفسیر متون از روش تاریخی برای شناسایی کتیبه‌نویس گنبد مطهر و الگوی خط ایشان در نگاره‌های حرم استفاده شده است و در روشی اکتشافی و مقایسه‌ای هندسه گنبد حرم مطهر امام حسین(ع) معرفی شده است.

۲. روش پژوهش

جهت درک هندسه گنبد فعلی و متن کتیبه‌ها، نگارنده ضمن عکاسی و برداشت میدانی گنبدخانه مطهر از مهم‌ترین کتیبه‌ها نیز تصویربرداری و متن‌خوانی نموده است. در روش تحقیق این مقاله برای فهم و علت انتخاب

شکل ۱. روش و مسیر تحقیق جهت شناخت شاخص‌های معماری کمال‌دهنده حرم مطهر امام حسین(ع) (مأخذ: نگارندگان)

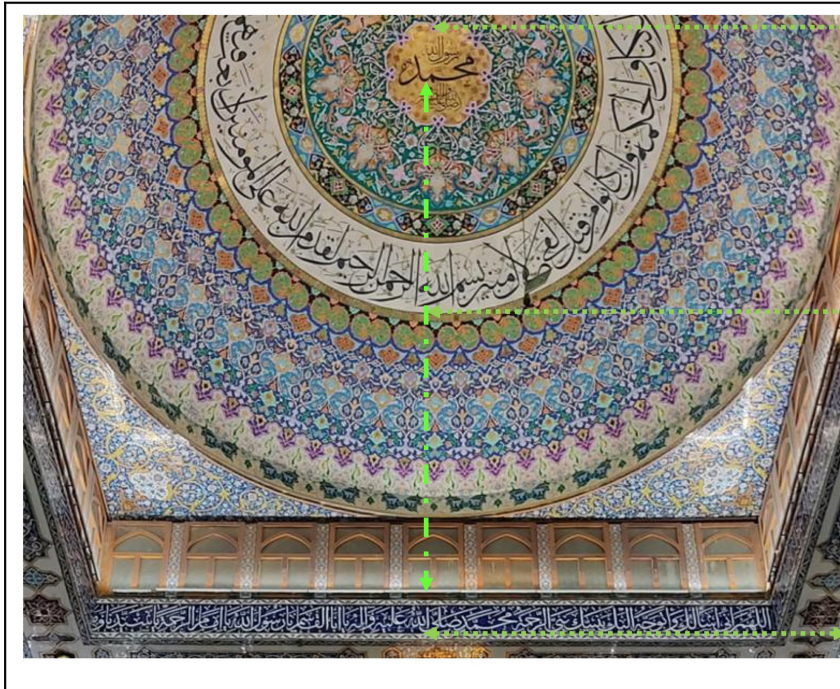
اعتراف می‌شود؛ به‌عنوان مثال در زیارت نامه‌های امامان آمده است:

«أَشْهَدُ أَنْكَ تَشْهَدُ مَقَامِي وَ تَسْمَعُ كَلَامِي وَ تَرُدُّ سَلَامِي: گواهی می‌دهم که تو شاهد حضور من در اینجا هستی، سخن مرا می‌شنوی و سلام مرا پاسخ می‌دهی»^۱. در زیارت رابطه با خداوند منقطع نشده و امام وسیله دریافت خیر و ربسمانی الهی (عُرْوَةِ الْوُثْقَى) می‌گردد. خداوند در آیه ۳۵ سوره مائده می‌فرماید: (وَ ابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ).

«ائمه اطهار(ع) وسیله رسیدن به تعالی و تکمیل ایمان می‌باشند. از دیدگاه شیعه، روح امام با اذن الهی به زائر خویش علم و احاطه پیدا می‌کند و این تلقی، امر زیارت را برای شیعیان به دیداری عاشقانه و معنوی تبدیل نموده است (ابن قولیه). لذا در جای‌جای زیارتگاه ایشان نشانی از توسل و ارادت ظهور یافته است (شکل ۲). برای زیارت امام حسین(ع) در کربلا، متناسب با معرفت و کیفیت زیارت پادشاه‌های متفاوت و فوق‌العاده زیادی بیان شده است.

۳. زیارت و آداب آن در فرهنگ شیعی

زیارت عملی عبادی به معنای حضور در پیشگاه پیشوایان دینی یا نزد قبور آنان برای اظهار ارادت، احترام و کسب فیض معنوی است. واژه زیارت، همان «زیاره» عربی است که لغت‌شناسان معانی متعددی برای آن برشمرده‌اند که همه آن‌ها به مفهوم روی گرداندن، عدول و مایل شدن از چیزی به چیزی دیگر است. بدین‌سان، شخص زیارت‌کننده را از آن جهت زائر می‌گویند که وقتی به زیارت شخصی می‌رود از غیر او رو برمی‌گرداند. در مذهب شیعه، زیارت امامان، جزئی از آیین‌های مهم مذهبی به شمار می‌آید. امام رضا(ع) زیارت را عهد و پیمانی بر عهده دوستان و شیعیانشان معرفی کرده‌اند^۱. زیارت معصومان در نظرگاه شیعی از نشانه‌ها و لوازم وفاداری به آرمان‌های ایشان و به جای آوردن حق ولایت آن‌ها است؛ چرا که از این نظرگاه، پیامبر و امامان دارای مقام ولایت هستند و حتی پس از مرگ نیز مقام آنان محفوظ است. به گفته برخی متکلمان شیعه، از نتایج ولایت امام، تسلطش بر دل‌هاست؛ به این معنا که امام بر روح و دل‌های مؤمنان تسلط و احاطه دارد. در بسیاری از متون زیارت‌نامه‌ها به چنین ولایت و امامتی اقرار و

دایره مرکزی و دایره دوم
و مربع پیرامون

در مرکز لفظ:

«محمد رسول الله صلى الله عليه و
آله وسلم»

دایره دوم:

آیه ۱۶۴ آل عمران

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

محوریت رسول اکرم (ص)

دعای توسل

در چهار ضلعی سقف:

وَأَتُوْجَّهُ إِلَيْكَ بِبَيْتِكَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ
مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ...

شکل ۲. سقف نیم گنبد مدور روی صحن سابق در محور باب القبله، لفظ «الله» روی محور در سه مکان قرار دارد (مأخذ: حسین حاجیلری)

زیارت جامعه کبیره، و زیارت ناحیه مقدسه (شکل ۱۲ در سنگ ایوان طلا). در زیارت باید خود را نزد زیارت شونده حاضر دید و همه هدف زیارت در این حضور است که اصطلاحاً می گویند «الزِّيَارَةُ حُضُورُ الزَّائِرِ عِنْدَ الْمَزُورِ». در واقع، زیارت با معرفت، یعنی بریدن از آنچه مورد توجه و علاقه بوده است و توجه به آنچه قصد شده است. یکی از آداب مهم در زیارت، گفتن سلام، خواندن نماز و زیارت نامه است. لذا جهت و محور قبله محور معرفتی-شناختی در حرمها می باشد. به خصوص باب القبله حرم مطهر امام حسین (ع) که به آیات سوره های قرآن کریم مزین شده است (شکل ۳ تا ۱۰).

سلام در نماز یعنی این که نمازگزار جایی بوده و با بازگشت، سلام می دهد. نماز زیارت خداوند است و آخر نماز بازگشت از یک سفر روحانی است. در حدیثی است که: «المصلی یناجی ربه: نماز نجوای با خدا است». در دعا خداوند کریم صدا می شود ولی نجوا گفتگوی خصوصی با خدا است. «قد قامة الصلاة» یعنی وقت زیارت خداوند رسیده است.

چنین دوست داشتن الهی است که امام حسین (ع) مهلتی خواستند تا شب آخر حیات مبارکش را به خواندن نماز گذراند (جوادی آملی، تفسیر سوره کوثر، با تخلص

امام باقر (ع) فرمودند: اگر مردم فضیلت زیارت قبر حسین علیه السلام را می دانستند از شوق جان می دادند». بنابر روایات متعدد، ثواب کامل متعلق به زیارتی است که همراه با معرفت به مقام امام (عارفاً بِحَقِّهِ) انجام شود. از جمله فواید تربیتی زیارت و حضور در حرم های مطهر می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- حرم به عنوان مکان تبلیغ و ترویج دین، مبدأ قیام و نهضت ها، محل پیمان بستن و عزم برای انقلاب ها و جنبش های اجتماعی.
- نمادی برای زنده نگه داشتن و تقویت روح جمعی و هویت شیعی و امیدواری در شرایط سخت و طاقت فرسا،
- سرچشمه روحیات حق طلبی و عدالت خواهی با همراهی مراسم آیینی-حماسی.
- توجه به جامعه و حکومت آرمانی، که امام زمان (عج) پس از ظهور خود آن را تشکیل خواهد داد (ویکی شیعه، بخش زیارت).

دعاهای توسل (همانند شکل ۲) و زیارت نامه های اهل بیت (ع) (همانند عاشورا و ناحیه مقدسه) عمدتاً دارای محتوایی غنی از معارف و عقائد صحیح اسلامی هستند. بعضی از این زیارت نامه ها به دلیل سند یا محتوای خاص خود اهمیت و شهرت بیشتری دارند؛ مانند زیارت عاشورا،

شکل ۳. کتیبه بالای هشتی اول در مسیر باب‌القبله «بِأَيَّتِهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ... آیات ۱ و ۲۷ تا ۳۰ سوره مبارکه فجر (مأخذ: نگارندگان)

تفسیر «كُلُّ يَوْمٍ عَاشُورَا وَ كُلُّ أَرْضٍ كَرْبَلَا» یاران حق را به فیضان دائم رحمت او امیدوار و آماده لقاء الهی فرماید؟ بنای تاریخی حرم امام حسن(ع) محدوده‌ای مستطیل شکل را در برمی‌گیرد که ضلع شمال- جنوب بیرونی آن ۱۲۵ متر و ضلع شرق- غرب آن ۹۵ متر است. صحنی وسیع (هم‌اکنون مسقف شده) ساختمان حرم را در میان گرفته و بر پیرامون آن نیز دیواری برپا شده است که ارتفاع آن به ۱۲ متر می‌رسد. مضجع مطهر امام علیه‌السلام در وسط این حرم جای گرفته است و ایوان‌ها بر صحن مشرف‌اند و ورودی‌ها در آن‌ها قرار دارند. عمارت حرم و گنبدخانه که قسمت مرکزی آستان مقدس حسینی(ع) را دربر گرفته، مستطیل شکل است و گنبدخانه ۵۵ متر طول و ۴۵ متر عرض دارد. دیوارهای گنبدخانه مزین به انواع کتیبه و سلام‌ها است تا فضایی جاذب ایجاد نموده و با خاطره‌سازی یادآور عهد «الست» و پیمان فطری هر عبد با «الله» و در «سلم»ی دائمی با «ابا عبدالله» گردند. «بِأَبِ عَبْدِ اللَّهِ أَنِّي سَلِمٌ لِمَنْ سَأَلَكَمُ وَ حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ إِلَيَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». تنها راه خروج از چاه غفلت و کسب مغفرت آن است که انسان نسبت به غفلت خویش تذکر پیدا کند و حرم مطهر مکان چنین محملی شده و چون محل شهادت آن بزرگوار نیز می‌باشد لذا در عظمت این مکان لفظ «مُشْهَدِ مُعْظَمٍ» آمده است:

اللَّهُمَّ لَا تَدْعُ لِي فِي هَذَا الْمَشْهَدِ الْمُعْظَمِ ، وَالْمَحَلِّ الْمَكْرَمِ ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ... بارخدا یا در این مشهد والامقام و در این محل گرامی، برایم وامگذار گناهی را مگر آن‌که ببخشی.^۵

این اهمیت مکانی در زیارت ناحیه مقدسه و هم‌چنین کتیبه‌های حرم مطهر به‌طور مکرر دیده می‌شود؛ از جمله در این فراز:

اللَّهُمَّ فَبِحِرْمَةِ هَذَا الْمَكَانِ الْمُنِيفِ، صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدَ

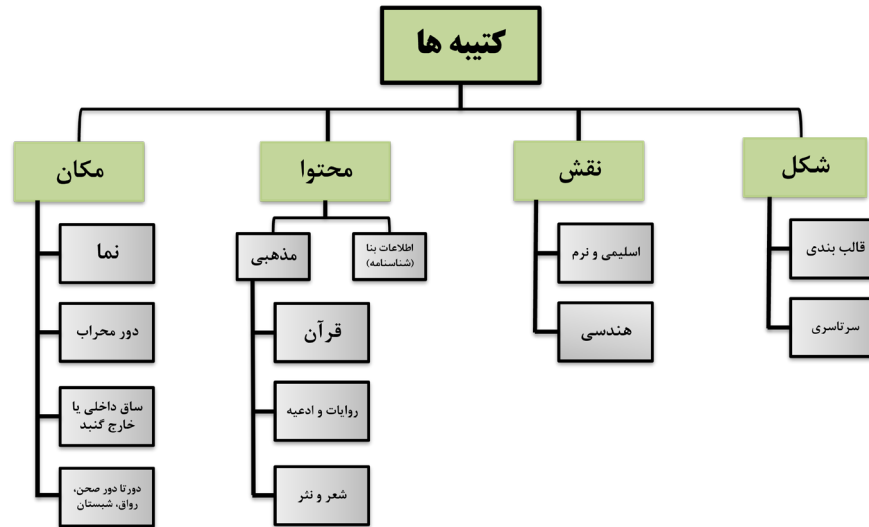
از نگارنده). در روایتی «قلب» «حرم» خداوند است^۴ و وقتی مومن به زیارت حرم و مضجع شریف امام حسین(ع) مشرف می‌گردد؛ قلب یا همان حرم خداوند را در حرم امام حسین(ع) قرار داده است، لذا اجازه یافته در آخرین فراز زیارت عاشورا بخواند «عَلَيْكَ مِنِّي سَلَامٌ اللَّهُ أَبَدًا مَا بَقِيَتْ وَبَقِيَ اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ: از طرف من سلام خداوند بر تو». به عبارتی زائر شرافت می‌یابد تا سلام خداوند را بر سیدالشهدا(ع) برساند تا پاسخی دلنشین بر وجودش بنشیند.

۴. متون قدسی در کتیبه‌ها از ارائه مفاهیم تعالی تا خلاقیت در وحدت خط و نقش

هنر اسلامی متشکل از حکمت، فن، صورت، و محتوا بوده و خوشنویسی به واسطه کتابت کلمه الله در بالاترین مرتبه قرار دارد (نقره‌کار ۱۳۸۷، ۱۳۸). کتیبه‌ها محل وحدت خط و نقش هستند و نشانی از ارادت و مهارت. کتیبه‌ها در قالب کتیبه‌های سرتاسری، قاب‌بندی شده و ترنجی، تفریقی با نقوش اسلیمی و هندسی، دورتادور محراب، طوق گنبد و شبستان و ساده‌ی ایجاد شده با سطوح آجری یا کاشی به کار رفته است. کتیبه‌ها را به-طور کلی می‌توان به دو نوع کتیبه‌های حاوی موضوعات مذهبی و ادبی و کتیبه‌هایی که اطلاعات بنا و سازنده بنا را در خود دارد تقسیم کرد (شریعت ۱۳۸۶، ۹۱-۹۲) (شکل ۴).

۵. معماری حرم مطهر امام حسین(ع) و جایگاه کتیبه‌ها

خون امام حسین(ع) و اصحابش همچون کهکشانی است که راه قبله را می‌نمایاند و حرم نقطه پیوند زمین و آسمان است. اما فضای حرم مطهر چگونه توانسته در

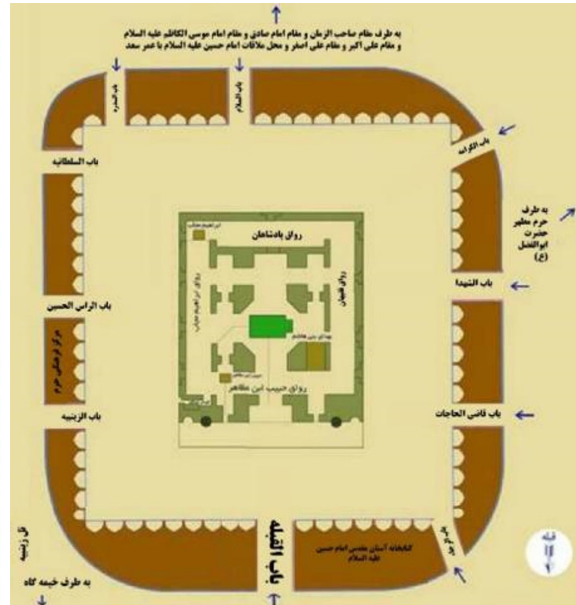
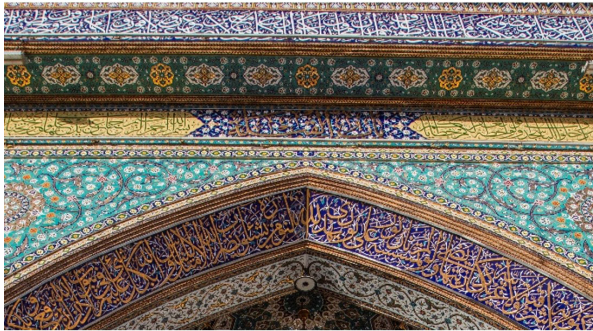

شکل ۴. نقش و انواع کتیبه (شریعت ۱۳۶۸، ۹۱-۹۲) در کتیبه‌ها، خط ثلث بیشتر رواج داشته است؛ زیرا خط ثلث با کاشیکاری و طرح‌های نقاشی و رنگ‌ها هماهنگی خاصی پیدا می‌کند که خطوط دیگر به پای آن نمی‌رسد. خط کوفی اصل و ریشه خطوط اسلامی است. نوع اول کوفی تحریری به صورت ساده، تزئینی و موشح (پرتزئین) است و دومی بنایی یا معقلی به صورت آسان متوسط و مشکل دیده می‌شود. در کتیبه‌های متقدمان خط کوفی را به قلم ریزتر بالای خط ثلث می‌نگارند به طوری که از لابه‌لای فرارشته‌های ثلث بگذرد و این گونه کتیبه به اصطلاح کاشیکاران (مادر و بچه) نام دارد (فضائلی ۱۳۶۲).

آمده: «يَا ابْنَ الصَّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ». امام خود صراط مستقیم است و هر بابی به سمت ایشان و حرم‌شان خود صراط مستقیمی را نشان می‌دهد. لذا کتیبه‌های ورودی در جهت خاطره‌سازی و یادآوری خاطره‌ها، اهمیتی بنیادین دارد (تصویر ۵. باب‌القبلة). «...در کالبد شیعه تپش روز عاشورا مشهود است. این تپش‌هایی که در شیعه مشهود شده، از آن مرقد پاک ناشی شده است. این شعله‌هایی بوده که از آن روح مقدس و پاک و از آن تربت عالی مقدار سرکشیده. به جان‌ها و روح‌ها رسیده.... سرزمینی که خودش خاطره‌انگیز است آن سرزمین، سرزمین خاطره‌ها است، خاطره‌های باشکوه، خاطره‌های عزیز، سرزمین شهدا، مزار کشته‌شدگان راه خدا، این‌جا تشیع و پیروان تشیع جمع بشوند و دست برداری و پیمان وفاداری بیشتر بدهند».

۶. از سردر ورودی باب‌القبلة تا گنبدخانه
قسمت‌های مختلف باب‌القبلة از سردر ورودی تا گنبدخانه حرم مطهر در شکل ۷ معرفی شده است. در مهم‌ترین قسمت ورودی یعنی سردر باب‌القبلة آیات مطابق با نظام معرفی شده در شکل ۶ بیان شده است.

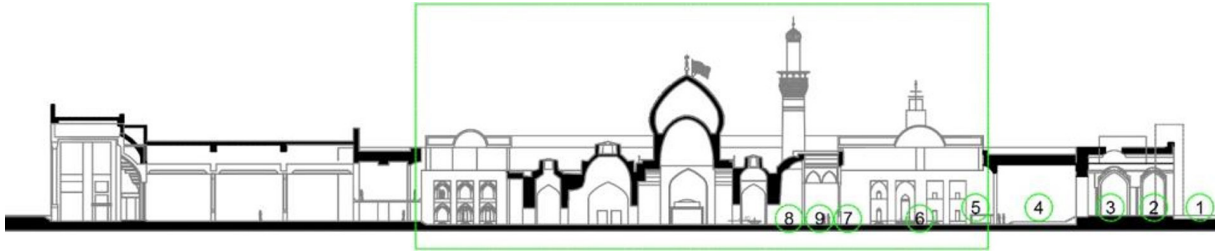
وَ اَلْ مُحَمَّدَ، وَ اَحْسُرْنِي فِي زُمْرَتِهِمْ، وَ اَدْخَلْنِي الْجَنَّةَ بِه شَفَاعَتِهِمْ: بار خدایا! به حرمت این مکان رفیع، بر محمد و آل او رحمت فرست، و مرا در زمره آنان محشور فرما، و به شفاعت و وساطت آن‌ها مرا داخل بهشت گردان.
در برخی از احادیث، باب (باب‌الله) لقبی است برای پیامبر(ص) و امامان(ع). کلمات «صراط»، «سبب»، «طریق» و «سبیل» نیز که تعبیراتی مشابه «باب‌الله» اند، برای ائمه به کار رفته‌اند (ویکی شیعه). در حدیثی معروف پیامبر اکرم(ص) فرموده‌اند: «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا، فَمَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ فَلْيَأْتِ الْبَابَ: من شهر دانشم و علی، دروازه آن است. آن که دانش می‌خواهد، باید از [این] دروازه درآید». انتخاب یک راه و شروع حرکت از یک «باب» یا از دروازه و مدخل است و برای زیارت و حضور در اصحاب عاشورایی امام عشق، ورود از «باب»‌های ایشان مقدور می‌باشد. هفت باب و راهی که از بیرون به صحن راه پیدا می‌نمایند شامل: ۱. باب حبیب بن مظاهر، ۲. باب‌القبلة، ۳. باب صاحب‌الزمان، ۴. باب علی‌اکبر، ۵. باب‌الکرامه، ۶. باب ابراهیم مجاب، ۷. باب رأس‌الحسین است. انسان موجودی است در تلاش و حرکت و راهی که او را به سعادت رهنمون می‌سازد «صراط مستقیم» است. در فرازی از دعای ندبه و در نجوا با امام زمان(عج) چنین

شکل ۵. باب القبله در قسمت پایین پلان و تصویر سه‌بعدی معرف محور باب‌القبله تا گنبدخانه حرم مطهر امام حسین (ع) (مأخذ: سازمان حج و زیارت، حسین حاجیلری)

	<p>و السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ...</p>	<p>سوره واقعه آیات ۱۰ تا ۲۴</p>	<p>کتیبه سر در بیرونی</p>
	<p>و لا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ</p>	<p>۱ سوره آل عمران آیه ۱۶۹</p>	<p>زیر کتیبه سر در</p>
	<p>وَ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَ قُولُوا حِطَّةً نَعْفُرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ..</p>	<p>۲ سوره بقره آیه ۵۸</p>	
	<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ</p>	<p>۳ سوره نحل آیه ۳۱</p>	
	<p>جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَكُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ</p>	<p>۴ سوره نحل آیه ۳۱</p>	
	<p>سر در بیرونی باب القبله مظهر سرای پرهیزکاران و حیات جاودان شهیدان</p>	<p>اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ «يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَ الْأَبْصَارُ»</p>	<p>سوره نور آیات ۳۵ تا ۳۷</p>

شکل ۶. آیات سر در باب‌القبله حرم مطهر امام حسین (ع) (مأخذ: نگارندگان)

۱۲. گنبد حرم مطهر

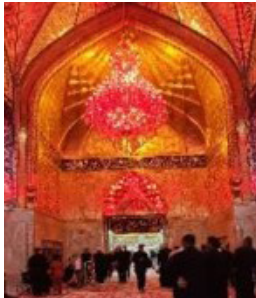
۱۱. ضریح و مضجع شریف

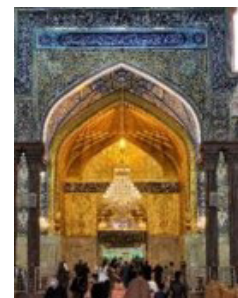
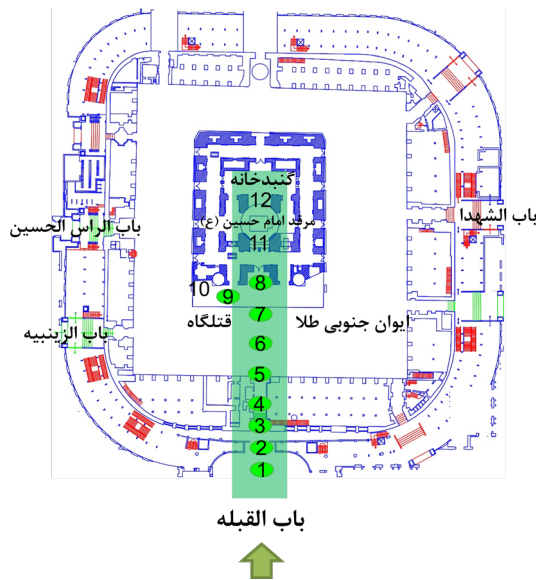
۱۰. مدفن و ضریح شهیدا

۹. قتلگاه در ایوان طلا

۸. سردر داخلی ایوان طلا

۷. سردر اول ایوان طلا

۶. سقف (صحن) از سردر

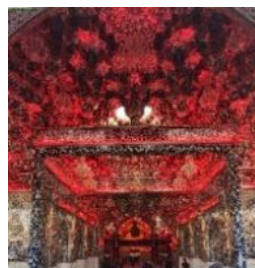
۵. سردر از داخل صحن

۴. گذرگاه از هشتی تا صحن

۳. هشتی دوم ورودی

۲. هشتی ورودی

۱. سردر بیرونی

شکل ۷. ۲۱ مرحله موفق در مسیر معرفتی از باب القبله تا ضریح و گنبدخانه حرم مطهر امام حسین (ع) (مأخذ: نگارندگان)

در نوک چفد قرار گرفته است (شکل ۱۳). این آیات با تمثیل شروع شده و این که خدای تعالی کامل‌ترین مصداق نور است. نوری که هر موجودی به وسیله او ظهور می‌یابد. نور ایمان و معرفت که خداوند جهت هدایت به مؤمنین اختصاص داده است.

۶-۲. هشتی اول باب‌القبله حسینی

در شکل ۸ و در پیشانی هشتی اول سمت راست قسمتی از آیه ۳۳ سوره احزاب و معروف به آیه تطهیر ذکر شده است:

«...إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا» کلمه «انما» می‌فهماند که خدا خواسته که رجس و پلیدی را تنها از اهل بیت (ع) دور کند و به آنان عصمت دهد و پیشانی سمت چپ قسمتی از آیه ۷۳ سوره هود که در آن لفظ اهل بیت (ع) آمده است. ...رَحِمْتُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. آیات ۸ تا ۹ سوره صف که به‌طور مکرر در حرم آمده با اشاره به اهل کتاب و به‌خصوص یهود و این که «بُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ...» نوید می‌دهد به اینکه خدای تعالی به‌زودی نور خود را به حد کمالش می‌رساند و این دین بر سایر ادیان غالب آید؛ و در سمت چپ کتیبه بالای راهرو: «این روزی است که راستگویی را راستی‌شان سود بخشد» برای آنان باغ‌هایی است که از زیر [درختان] آن نهرها روان است. همیشه در آن جاودانند. خدا از آنان خشنود است و آنان [نیز] از او خشنودند. این است رستگاری بزرگ.

۶-۱. باب‌القبله حسینی (السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ)

در مهم‌ترین محور و در سردر ورودی باب‌القبله، کتیبه زیر قطار مقرنس سردر بیرونی، آیات ۱۰ تا ۲۴ سوره واقعه است که با آیه کریمه «وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ» شروع و به آیه کریمه «جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» ختم می‌شود. از رسول خدا (ص) روایت شده: اینان عبارتند از: علی و شیعیان او به کرامت و احترامی که نزد خدا دارند مقرب درگاه خدایند (المیزان، ج ۱۹، ۲۰۲).

در زیر کتیبه قبلی آیه ۱۶۹ آل عمران سمت راست اول «شماره ۱»، که اشاره به حیات جاودان شهیدان دارد و سمت راست «شماره ۲»، قسمتی از آیه ۵۸ سوره بقره: وَ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَ قُولُوا حِطَّةً نَعْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ... : و از در (بیت‌المقدس) با خضوع و تواضع وارد شوید و بگویید: خداوند گناهان ما را بریز تا خطاهای شما را ببخشیم و به نیکوکاران پاداش بیشتری خواهیم داد. «حطه» در اینجا یعنی «خدایا از تو تقاضای ریزش گناهان خود را داریم» و شاید به همین علت یکی از درهای بیت المقدس را «باب‌الحطه» نامیده‌اند (تفسیر نمونه، ج ۱، ۲۶۱)؛ و این‌گونه این دو حرم پیوندی نمادین و ماندگار یافته است. در آیات دیگر سرای پرهیزکاران و بهشت توصیف شده است. کتیبه دور تا دور در پخ دور چفد ایوان؛ آیه ۳۵ سوره نور است.

از «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ... تا انتهای آیه ۳۷: «يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَ الْأَبْصَارُ» که کلمه «اللَّهُ»

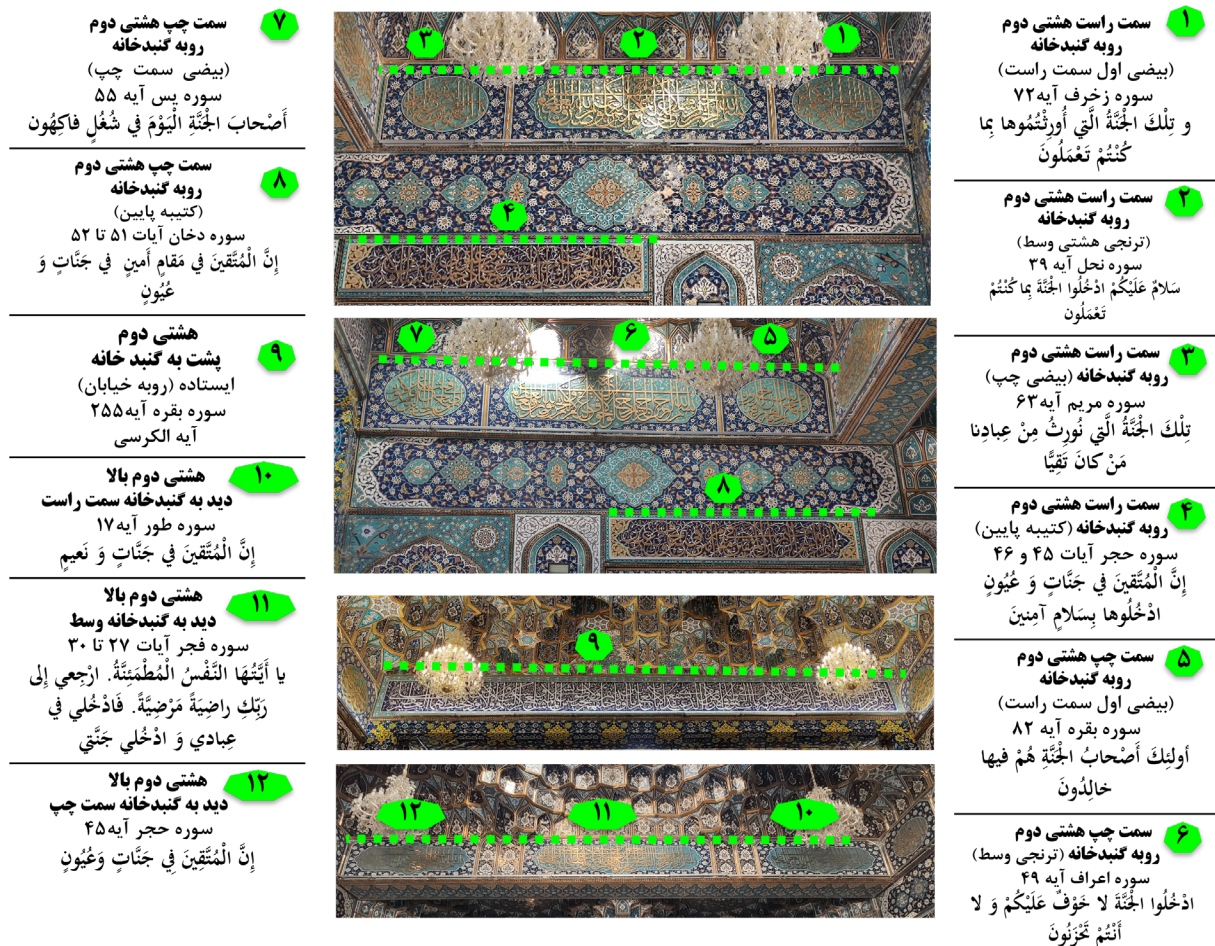
<p>۲ هشتی اول رو به گنبد خانه سمت چپ سوره هود آیه ۷۳ رَحِمْتُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ توجه به اهل بیت</p>		<p>۱ هشتی اول رو به گنبدخانه سمت راست سوره احزاب آیه ۳۳ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا آیه تطهیر</p>
<p>۴ کتیبه بالای راهرو هشتی اول پشت به گنبدخانه سمت چپ سوره صف آیات ۹ تا ۸ بُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَ اللَّهُ مُبْتَلِيهِمْ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ - هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ</p>	<p>۳ کتیبه بالای راهرو هشتی اول پشت به گنبدخانه سمت راست سوره مانده آیه ۱۱۹ قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ</p>	

شکل ۸. کتیبه‌های هشتی اول با آیه تطهیر، ذکر اهل بیت، رضایت الهی از صادقین و اراده الهی بر پیروزی اسلام (مأخذ: نگارندگان)

۶-۳. هشتی دوم باب القبله حسینی

در شکل ۹ آیات مذکور در کتیبه های هشتی دوم بیان شده است از جمله آیاتی که به توصیف بهشت و بیان سلام خداوند بر متقین اشاره فرموده است. در هشتی دوم پشت به گنبدخانه ایستاده (رو به خیابان) «آیه الکرسی» بیان شده است. جامعیت «آیه الکرسی» در ترسیم رابطه ی خداوند با آفریدگانش به ویژه انسان، موجب امتیاز این آیه بر دیگر آیات شده است. از پیامبر (صلی الله علیه و آله) نقل شده: «آیه الکرسی» سید آیه ها و برترین آیه قرآن است (موسسه

تحقیقات و نشر معارف اهل البیت(ع)) ۱۰. در جهت دید به سمت گنبدخانه کتیبه مزین به آیات ۲۷ تا ۳۰ از سوره فجر: یا أَيَّتْهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ... می باشد. در ادامه و در دالان بیرون به صحن مطابق با آنچه در شکل ۱۰ تنظیم شده، در مسیر این گذر نورانی و راهرو هم آیاتی چون، قسمتی از آیه ۳۱ سوره نحل و قسمتی از آیه ۲۳ سوره شورا ... نقش بسته است. عموماً در این مسیر زوار بیشتر نگاه بر ایوان طلا و مکان ضریح دوخته و آمادگی شرفیابی به حضور خامس آل عب(ع) را می یابند.

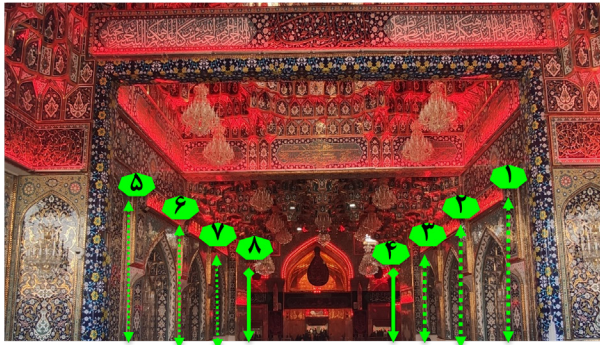

شکل ۹. کتیبه های هشتی دوم ورودی باب القبله حسینی(ع)

۶-۴. سردر و ایوان متصل به دالان و گذرگاه از سمت صحن سرپوشیده

مطابق با شکل ۱۱ بر بالای سردر متصل به باب القبله بالا و پایین سوره های مبارکه «لقمان» و «الضحی» بر

زمینه قهوه ای نقش بسته است. «ضحی» به معنای بلند شدن نورخورشید است و چه نوری است که بالاتر از نور ولایت خلق شده باشد؟

"نگاه به حرم" سمت راست: بالا

- ۱- سوره حجر، آیات ۴۵ و ۴۶- إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ- ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ أَمِينِينَ.
- ۲- سوره نحل، آیه ۳۱- جَنَّاتٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
- ۳- سوره بقره، آیه ۵۸- وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فكلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَتْرِيذِ الْمُحْسِنِينَ.

سمت راست: پایین

- ۱-۱ سوره حدید، آیه ۱۲- شَرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
- ۲-۲ سوره آل عمران، آیه ۱۶۹- وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ
- ۳-۳ سوره مائده، آیه ۸۵- فَأَتَاهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ.

زیر سردر ورودی به صحن

- ۴- سوره طور، آیات ۱۷ و ۱۸- إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمُ رَبُّهُمْ وَ قَالَهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابُ الْجَحِيمِ.

سمت چپ: بالا

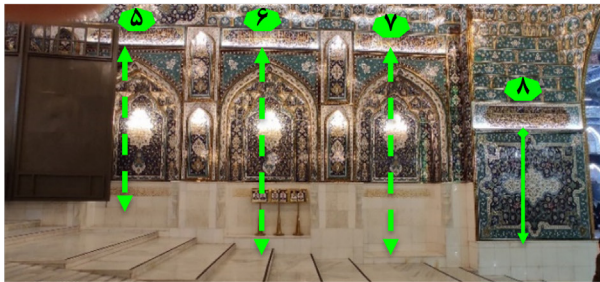
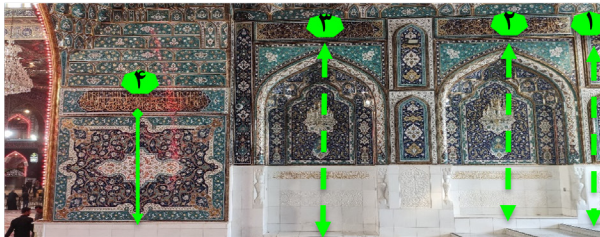
- ۵- سوره هود، آیه ۷۳- رَحِمَتْ اللَّهُ وَ بَرَكَاتِهِ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ
- ۶- سوره شوری، آیه ۲۳- قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى
- ۷- سوره دخان، آیات ۵۱ و ۵۲- إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ- فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ

سمت چپ: پایین

- ۵-۵ سوره نحل، آیه ۳۱- جَنَّاتٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ
- ۶-۶ سوره توبه، آیه ۷۲- وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِينٍ طَيِّبَةٍ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
- ۷-۷ سوره فاطر، آیه ۳۳- جَنَّاتٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرٍ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤلُؤًا وَكِبَاسِهِمْ فِيهَا خَرِيرٌ.

زیر سردر ورودی به صحن

- ۸- سوره الذاریات، آیات ۱۵ و ۱۶- إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ- آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ.

شکل ۱۰. کتیبه‌های راهرو باب‌القبلة واسط سردر و صحن حرم مطهر حسینی(ع)

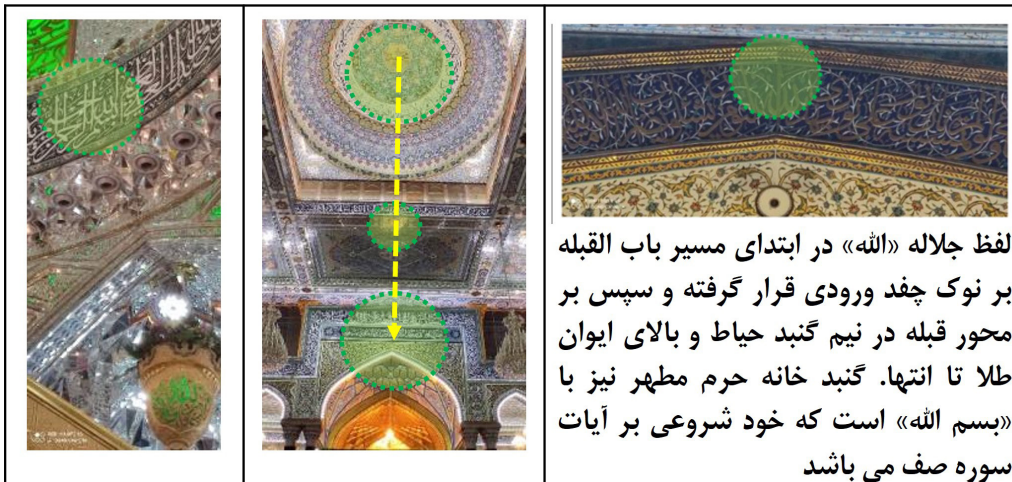
<p>۱- در بالا سوره لقمان آیه ۲۰ أَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَ بَاطِنَةً وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لَا هُدًى وَ لَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿۲۰﴾</p>	
<p>۲- کتیبه دوم با رنگ فیهو ای - سوره ضحی وَالضُّحَى ﴿۱﴾ وَ اللَّيْلُ إِذَا سَجَى ﴿۲﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَ مَا قَلَى ﴿۳﴾ وَ لِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى ﴿۴﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى ﴿۵﴾ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى ﴿۶﴾ وَ وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى ﴿۷﴾ وَ وَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى ﴿۸﴾ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿۹﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿۱۰﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿۱۱﴾</p>	

شکل ۱۱. کتیبه‌های سردر و ایوان متصل به دالان و گذرگاه از سمت صحن سرپوشیده

شروع یا در سلسله مراتب قرارگیری این لفظ جلاله در مکانی ویژه قرار دارد. نوک تیزه چفد ورودی در دورگرد یخ سردر ورودی باب‌القبلة به کلمه الله رسیده است.^۷ در مرکز کتیبه گنبد صحن کلمه «صلی الله» در مرکز دایره و «بسم الله» در وسط قرار دارد (شکل ۲ و ۱۲)؛ و در کتیبه بالای ایوان طلا لفظ «نور الله» که در گنبدخانه حرم مطهر نیز به «بسم الله» ختم شده است. ذکر داخل گنبد صحن قبل از ایوان طلا (شکل ۱۲) با دعای توسل شروع و در همه گنبد‌های سقف در صحن ادامه می‌یابد و فراز شروع آن با این ذکر می‌باشد: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ... يَا وَجِيهًا عِنْدَ اللَّهِ اشْفَعْ لَنَا عِنْدَ اللَّهِ.^۸

۵-۶. سقف صحن و اهمیت لفظ جلاله «الله» در سلسله مراتب مکانی و در مهم‌ترین بخش کتیبه‌های مسیر قبله

بزرگترین فضای زیارتی و تجمعی در زیر صحن سرپوشیده شکل می‌گیرد. زیارت در معرض ذکر خداوند بودن و فضای زیارتی چه از طریق توجه به قرآن و حدیث و چه در حرکت یا سکون، زائر را از طریق بصری یا آوایی در مقابل امری قدسی قرار می‌دهد. گاهی نور شخصیت تمرکزدهنده دارد و گاهی عطری خوش‌رایحه وظیفه یادآوری حضور در «وادی مقدس» را به عهده می‌گیرد. چون زیارت برای یادآوری و غفلت‌زدایی از عقل است. مهم‌ترین مکان در برخی از کتیبه‌ها با کلمه جلاله «الله»

لفظ جلاله «الله» در ابتدای مسیر باب‌القبلة بر نوک چفد ورودی قرار گرفته و سپس بر محور قبله در نیم گنبد حیاط و بالای ایوان طلا تا انتها. گنبدخانه حرم مطهر نیز با «بسم الله» است که خود شروعی بر آیات سوره صف می‌باشد

شکل ۱۲. محور قرارگیری لفظ جلاله «الله» در محور قبله شروع از سردر باب‌القبلة تا زیر گنبدخانه حرم مطهر امام حسین (ع) (تصاویر از حسین حاجیلری)

به وجه الله و زائر به وجه کامل خداوند، امام حسین (ع) می‌نگرد و از طریق وجه او به وجه الله می‌رسد. وجه الله در بالاترین مصادیق آن به وجود انبیا و معصومین علیه السلام اختصاص می‌یابد (همان ۱۳۹۸، ۱۲۲)؛ و حرم مکان فیض الهی است و بر حاشیه گنبد‌های پوشاننده صحن سابق دعای توسل نقش بسته است. توسل به انسان کامل و بشر مافوق.

۶-۶ سردر بیرونی ایوان طلا

بیرون ایوان طلا کتیبه یو شکل در بالای ورودی و اطراف ایات سوره صف ذکر شده است.

«وجه» و «وجه» در معارف دینی جایگاه خاصی دارد. در دعای عهد امام زمان (عج) آمده: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ وَ بِنُورِ وَجْهِكَ الْمُنِيرِ... برای شناخت و معرفت خداوند تنها باید به «وجه الله» توجه نمود و امام حسین (ع) از مصادیق «وجه الله» می‌باشند که «وجه» در دنیا و آخرت می‌باشند و به واسطه ایشان در فرازی از زیارت عاشورا «وجه بودن» را در نزد خداوند طلب می‌نماییم؛ «اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي عِنْدَكَ وَجِيهًا بِالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ». امام صادق (ع) می‌فرمایند: «ماییم» وجه خدا، آن چنان وجهی که هلاک نمی‌شود» (صیدانلو و کریمی نیا به نقل از صدوق ۱۳۷۹، ۱۵۰). حجت‌های الهی به‌عنوان مصادیق وجه الله می‌باشند. شهید نظر می‌کند

ظهور لفظ
جلاله «الله»

بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي لَقَدْ عَظُمَ مُصَابِي بِكَ فَاسْتَلَّ اللَّهُ أَلَدِي
أَكْرَمَ مَقَامِكَ وَ أَكْرَمَنِي بِكَ أَنْ يُرْزِقَنِي طَلَبَ تِلْكَ مَعَ
إِمَامٍ مُنْصُورٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ.

گذر باب القبله
شروع شیدایی

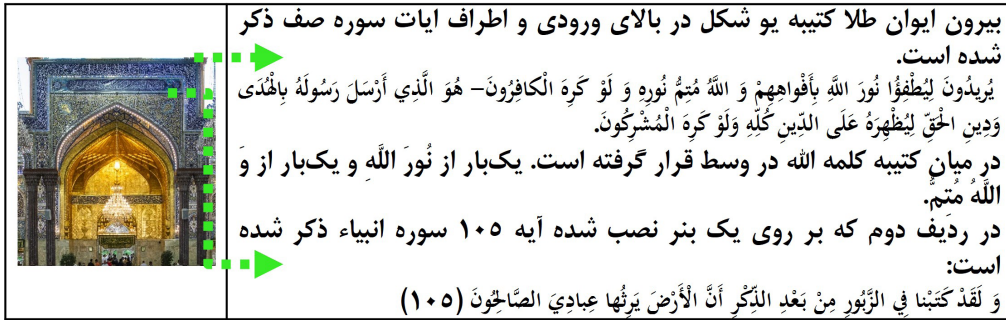

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَاعْبِدَ اللَّهُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بِنَ رَسُولِ اللَّهِ
السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بِنَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ ابْنِ سَيِّدِ الْوَصِيِّينَ
السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بِنَ فَاطِمَةَ سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ

شکل ۱۳. (السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا تَارَ اللَّهِ وَ ابْنِ تَارِهِ) مسیر گذر باب القبله تا غروبگاه خورشید و دارالشفای عاشقان (تصاویر از حسین حاجیلری)

بیرون ایوان طلا کتیبه یو شکل در بالای ورودی و اطراف آیات سوره صف ذکر شده است.
 يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَ اللَّهُ مُنِيرُهُ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ- هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ.
 در میان کتیبه کلمه الله در وسط قرار گرفته است. یکبار از نور الله و یکبار از وَ الله متمم.
 در ردیف دوم که بر روی یک بنر نصب شده آیه ۱۰۵ سوره انبیاء ذکر شده است:
 وَ لَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ (۱۰۵)

شکل ۱۴. سردر بیرونی ایوان طلا

گشت مصیبت تو بر ما و بر همه اهل اسلام. «وَجَلَّتْ وَ عَظُمَتْ مُصِيبَتُكَ فِي السَّمَوَاتِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَوَاتِ». تحمل آن مصیبت بزرگ در آسمانها بر جمیع اهل سماوات سخت و دشوار بود پس خدا لعنت کند امتی که اساس ظلم و ستم را بر شما اهل بیت رسول(ص) بنیاد کردند». و این چنین کتیبهها به حادثه‌ای عظیم پرداخته است (شکل ۱۶).

۶-۹. مدفن و ضریح شهدا
 «السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى الْأَرْوَاحِ الَّتِي حَلَّتْ بِفِنَائِكَ». سلام بر تو و بر ارواح پاکی که در حرم مطهرت با تو مدفون شدند بر جمیع شما تا ابد از من درود و تحیت و سلام خدا باد تا من هستم و روز و شب در جهان برقرار است (شکل ۱۷).

۶-۷. سردر داخلی ایوان طلا

داخل ایوان طلا کتیبه طوماری داخل ایوان بالای ورودی سوره شمس است: وَ الشَّمْسِ وَ ضُحَاهَا... تا اخر وَ لَا يَخَافُ عُقْبَاهَا» (شکل ۱۵).

۶-۸. ضریح قتلگاه در ایوان طلا

عالم همه در طواف عشق است و دایره‌دار این طواف، حسین(ع) است. اینجا در کربلا، در سرچشمه جاذبه‌ای که عالم را بر محور عشق نظام داده است، شیطان اکنون در گیرودار آخرین نبرد خویش با سپاه عشق است و امروز در کربلا است که شمشیر شیطان از خون شکست می‌خورد؛ از خون عاشق، خون شهید... حسین دیگر هیچ نداشت که فدا کند، جز جان که میان او و ادای امانت ازلی فاصله بود... (آوینی). «یا ابا عبد الله لقد عظمت الرزية... ای ابا عبدالله به راستی بزرگ شد سوگواری تو و گران و عظیم

بالا سوره شمس و پایین روی محدوده چفد ورودی این حدیث از رسول اکرم(ص): حسین(ع) منی و انا من حسین(ع). روی درب طلای ورودی سوره «تین»

روی سنگ‌های مرمر زیارت ناحیه مقدسه: السَّلَامُ عَلَى الْمُحَامِي بِلَا مُعِينٍ، سلام بر آن حمایتگر بی یاور، و روی دو درب دو طرف درب مرکزی که یکی به ضریح حبیب ابن مظاهر می‌رسد زیارت: «الله اكبر كبيراً و الحمد لله كثيراً و سبحان الله بكرة و اصيلاً» و سپس آیه ۴۳ سوره اعراف: الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله لقد جاءت ريتنا بالحق. در ادامه: السلام عليك يا رسول الله،... السلام عليكم يا ملائكة ربى المحدثين بقبر الحسين(ع). السلام عليكم منى ابدأ ما بقيت و و بقى الليل و النهار.

شکل ۱۵. کتیبه‌های سردر داخلی ایوان طلا (تصاویر از حسین حاجیلری)

	<p>بالای تیزه چفدکتیبه زیارت عاشورا لَعْنُ اللَّهِ أُمَّةً دَفَعْنَاكُمْ عَنْ مَقَابِكُمْ وَأَزَلْنَاكُمْ عَنْ مَرَاتِبِكُمْ الَّتِي رَزَقْنَاكُمْ اللَّهُ فِيهَا</p>
	<p>پایین داخل چفد سلام علی محمد المصطفی پایین سلام دو تا ذکر یا ثارالله و ابن التاره</p>
	<p>کتیبه وسط زیارت ناحیه مقدسه أَسْئَلُكُمْ عَلَى الرَّؤُوسِ الْمَفْرُوقَةِ عَنِ الْإِنْدَانِ</p>
	<p>أَسْئَلُكُمْ عَلَى الْمَقْطُوعِ الْوَتِينِ زیارت ناحیه مقدسه دو طرف کتیبه یا مقلب القلوب و یا طیب القلوب</p>
	<p>زیارت ناحیه مقدسه أَسْئَلُكُمْ عَلَى الْمُضَامِ الْمُسْتَبَاحِ السلام علی من نكثت ذمته</p>
	<p>روی درب خط دار صافات ۱۰۶-۱۰۷ إِنَّ هَذَا هُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ- وَ قَدَيْتَاهُ بِذِيحٍ عَظِيمٍ</p>

شکل ۱۶. کتیبه‌های ضریح قتلگاه در ایوان طلا (مأخذ: نگارندگان)

	<p>سوره پس آیات ۱۲ تا ۱۶ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ- وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ... قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ قَالُوا رَبَّنَا عَلِّمْنَا لِنَا إِنَّ إِلَيْنَا لَمَرْسَلُونَ.</p>
	<p>سوره احزاب آیات ۲۲ و ۲۳ وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ. وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا- مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا.</p>
	<p>زیارت نامه ی شهدای کربلا</p>
	<p>1- أَسْئَلُكُمْ عَلَيْكُمْ يَا أَوْلِيَاءَ اللَّهِ وَ أَحِبَائِهِ 2- أَسْئَلُكُمْ عَلَيْكُمْ يَا أَصْفِيَاءَ اللَّهِ وَ أَوْدَانَهُ 3- أَسْئَلُكُمْ عَلَيْكُمْ يَا أَنْصَارَ دِينِ اللَّهِ 4- أَسْئَلُكُمْ عَلَيْكُمْ يَا أَنْصَارَ رَسُولِ اللَّهِ 5- أَسْئَلُكُمْ عَلَيْكُمْ يَا أَنْصَارَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ</p>

شکل ۱۷. کتیبه‌های ضریح شهدا (مأخذ: نگارندگان)

ایوان ها، ضریح حبیب ابن مظاهر(ع)، ضریح ابراهیم مجاب و قتلگاه می باشد.

کتیبه بیرون گنبد حرم مطهر امام حسین(ع) سوره مبارکه فجر می باشد؛ اما چرا این سوره و چگونه باطن این سوره با حقیقت و قیام امام حسین(ع) پیوند خورده است؟ این سوره در مکه نازل شده و دارای ۳۰ آیه است؛ در بخش اول این سوره به سوگندهای متعددی برخورد می کنیم که مقدمه ای است برای تهدید جباران به عذاب الهی. در حدیثی از امام صادق(ع) آمده سوره فجر را در هر نماز واجب و مستحب بخوانید که سوره حسین بن علی(ع) است. این معرفی ممکن است به خاطر مصداق

۶-۱۰. ضریح حرم مطهر امام حسین(ع)
 «اللَّهُمَّ اجْعَلْ مَحْيَايَ مَحْيَا مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ مَمَاتِي مَمَاتِ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ: پروردگارا مرا به آیین محمد و آل اطهارش زنده به دار و رحلتم را به آن آیین بمیران». سوره مبارکه نور، صف، فجر و احادیث و اشعار حماسی و منقبتی شکل ۱۸ معرف کتیبه های این مکان مقدس می باشند. بالا در مرکز گنبدخانه اسامی دوازده امام(ع) نوشته شده است.

۶-۱۱. گنبد حرم مطهر امام حسین(ع)
 فضای مرکزی حرم امام حسین(ع) شامل گنبدخانه،

<p>کتیبه بالای سنگ گنبدخانه متن اصلی سوره یس با خط ثلث و روی آن تسبیحات اربعه با خط کوفی یس - وَ الْقُرْآنَ الْحَکِیمِ ...</p>	<p>کتیبه دوم داخل آهیانه بالای پنجره آیات ۳۵ تا ۳۸ سوره نور اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ... وَ اللَّهُ يُرِضُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ</p>	<p>کتیبه اول داخل آهیانه زیر پنجره آیات ۸ تا ۱۳ سوره صف يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَقْوَامِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ. ... وَ أُخْرَى نَجَّيْنَاهَا نَصْرًا مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحًا قَرِيبًا وَ نَبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ</p>	<p>بیرون گنبد سوره والفجر وَالْفَجْرِ - وَ لَيَالٍ عَشْرٍ - وَالشُّعْرِ وَالْوَتْرِ - ... فَأَدْخُلِي فِي عِبَادِي - وَادْخُلِي جَنَّتِي</p>
<p>کتیبه ردیف سوم هفده سلام از زیارت ناحیه مقدسه زیارت سیدالشهدا زیارت معروف به ناحیه، زیارت منقول از سید مرتضی</p>		<p>کتیبه ردیف دوم سوره والفجر مشهور بودن سوره فجر به سوره حسین بن علی(ع) وَالْفَجْرِ - وَ لَيَالٍ عَشْرٍ - وَالشُّعْرِ وَالْوَتْرِ -</p>	
<p>کتیبه ردیف پنجم سوره احزاب، نسا، رعد، نحل و بقره آیه تطهیر و نحوه دعا اِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا</p>		<p>کتیبه ردیف چهارم روایتی از پیامبر(ص) و امام صادق(ع) در منزلت امام حسین(ع) روایات مشهور در فضیلت زیارت امام حسین و منزلت ایشان</p>	
<p>کتیبه ردیف ششم اشعار سید رضی در بیان واقعه کربلا و جایگاه منزلت امام حسین(ع)</p>	 <p>تصویر پایین مقطع از گنبدخانه فعلی حرم مطهر با اضافه شدن گنبد جدید روی آن است که حدوداً ۱/۵ برابر می شود و گنبد سه پوسته می گردد</p>	<p>کتیبه سرستون ها حدیث (برفراز ستون اصلی) حسین منی و انا من الحسین (در ستون میانی) احب الله من احب حسینا</p>	

شکل ۱۸. کتیبه های ضریح مطهر امام حسین(ع) (مأخذ: جهانیان و شیخی؛ با تکمیل از نگارندگان)

شکل ۱۹. سمت راست: سوره مبارکه فجر در کتیبه طوماری با خط ثلث در ساق گنبد فعلی، و سمت چپ: گنبد ترفیع شده مرحله نصب (مأخذ: نگارنده)

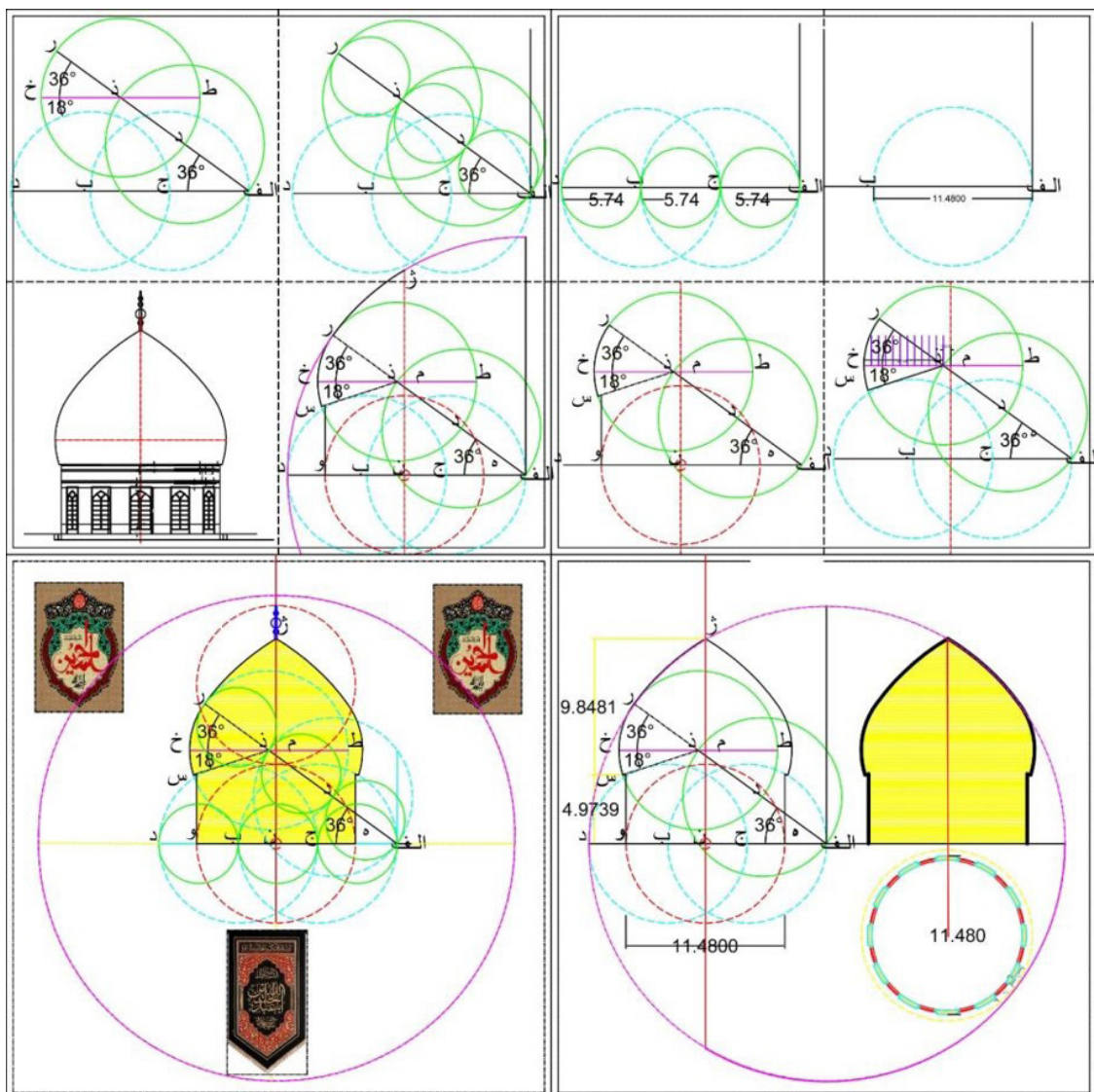

۳. لقد تشرف بتعمیر هذه القبه المبارکه الشریفه المنوره بعون الله تعالی
۴. السلطان بن سلطان ناصر الدین شاه قاجار خلد الله ملكه

شکل ۲۰. متن کتیبه‌های ترنجی وسط ساق گنبدخانه حرم مطهر امام حسین(ع). خط کتیبه طوماری و ترنجی با قلمزنی برجسته و با روش میناکاری حاشیه‌ها لعاب‌کاری و با چکش‌کاری تزئین شده است.

اندازه قطر ساق گنبد نظام یافته است (شکل ۲۱). علاوه بر هندسه گنبد مطهر کتیبه‌ها نیز به حقایق و رویدادهای مهمی اشاره دارد. کتیبه، نشانگر فرهنگ، هنر، ایده‌ها، آرمان‌ها، معنویات است که ساختاری مشابه وادی‌ها و گذرگاه‌های عرفانی را در ذهن مخاطب تداعی می‌کند. برای ترسیم هندسه گنبد مطهر امام حسین(ع)، ابتدا دایره‌ای مرجع به قطر ۱۱۰۴۸ یعنی معادل قطر استوانه ساق گنبد فعلی بین دو نقطه الف-ب ترسیم می‌شود. خط الف-د به سه قسمت مساوی که هر کدام به اندازه شعاع دایره مذکور است، تقسیم می‌شود. خط الف-ر مساوی با خط الف-د با زاویه ۳۶ درجه که از تقسیم زاویه

روشن نفس مطمئنه بودن حضرت باشد و یا به خاطر این که لیالی عشر (شب‌های ده‌گانه) یکی از تفسیرهایش شب‌های ده‌گانه آغاز محرم است (تفسیر نمونه، ج ۲۶، ۴۳۸). «ائمه معصومین(ع) از این جهت این سوره را سوره امام حسین(ع) نامیده‌اند که قیام و شهادت آن حضرت طلوع فجر و منشأ حیات و حرکت گردید. و نفس مطمئنه ایشان با فرمان «ارجعی» و با خشنودی به سوی پروردگار شتافت... تا از این الهام و جوشش، نور حق در میان تاریکی‌ها بدرخشد و راه حیات با عزت باز شود» (طالقانی، ج ۴، ۶۷؛ با تلخیص). هندسه گنبد مطهر را می‌توان در دوایر شگفت‌انگیزی بازشناسی نمود که با

شکل ۲۱. نظام هندسی گنبد حرم مطهر امام حسین(ع) (مأخذ: نگارنده)

قاجار - که خداوند پادشاهی او را پایدار بدارد - به افتخار تعمیر این گنبد مبارک شریف منور نائل آمد». «تذهیب القبه الحسينیه علی عهد السلطان ناصرالدین شاه القاجاری کتبه محمد حسین الشهیر بالمشهدی ۱۲۷۳ هـ.» و «جدد بناءها و قسم من تذهیبها فی سنه ۱۲۷۳ هـ.» در آن سوی گنبد نیز این عبارت نوشته است: «قد تشرف بتعمیر هذه القبه المبارکه الشریفه المنوره بعون الله تعالی السلطان الاعظم و الخاقان الاعیل السلطان بن السلطان ناصرالدین شاه القاجاری خلد الله ملکه». در کتیبه‌های موجود فعلی (۱۳۹۳ هجری شمسی) در ساق گنبد مطهر متن (تذهیب القبه الحسينیه علی عهد السلطان ناصر الدین شاه القاجاری) دیده نمی‌شود که ممکن است به واسطه تعمیرات بعد از ۱۳۹۳ هجری شمسی برداشته شده باشد.

۷. جمع بندی

یکی از شگردهای معماران مسلمان برای معنابخشی به مکان - های مقدس، دعوت از هنرهای مکمل معماری هم چون «نقوش و کتیبه‌نگاری» است. کتیبه‌های حرم مطهر ابا عبدالله (ع) بیانگر مجموعه‌ای از «معارف دینی، آیات قرآن، مناقب و مصائب اهل بیت عصمت و طهارت و اشعار عرفانی و حماسی» است که هدف از آنها زمینه‌سازی برای ذکر، بازگشت به «فطرت الهی و رهایی عقل»، و رشد «اندیشه و انگیزه» الهی زائران است. همان هدفی که از یک زیارت صحیح، انتظار می‌رود. همان هدف بعثت پیامبران الهی که امیرالمؤمنین در خطبه اول نهج البلاغه فرمودند: «فَبِعَثَ فِيهِمْ رُسُلَهُ وَ اَتَرَ اِلَيْهِمْ اَنْبِيَاءَهُ لِيَسْتَأْذِنُوهُمْ مِيثَاقَ فِطْرَتِهِ وَ يَذْكُرُوهُمْ مَنَسِي نِعْمَتِهِ وَ يَحْتَجُّوا عَلَيْهِمْ بِالتَّبْلِيغِ وَ يُثْبِرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ وَ يَرْوَهُمْ اَيَاتِ الْمَقْدَرَةِ مِنْ سَقْفِ فَوْقِهِمْ مَرْفُوعٍ وَ مِهَادِ تَحْتِهِمْ مَوْضُوعٍ وَ مَعَايشَ تَحْيِيهِمْ وَ اَجَالَ تَفْنِيهِمْ وَ اَوْصَابَ تَهْرُمِهِمْ وَ اَحْدَاثَ...». از این منظر، هنر اسلامی آن هنری است که همسو با هدف خلقت انسان و اهداف پیامبران و قیام حسینی است. در چنین نگرشی، هنرمند مسلمان، کاری از جنس کار انبیا می‌کند و هنرورزی مؤمنانه، نوعی جهاد تبیین است. هنر و هنرمندی این‌گونه، عبادت و موجب قرب الهی است. تحلیل هنرهای به کارگرفته شده در حرم مطهر ابا عبدالله بیانگر یک نمونه از این‌گونه هنرورزی ارادتمندان این آستان مقدس است که می‌تواند الگویی برای نسل امروز معماران قرار گیرد.

۹۰ درجه به ۱۰ قسمت مساوی یا سه زاویه ۱۲ درجه، ترسیم می‌شود. از نقطه ذ محل تقاطع خط مذکور با دایره خطی موازی الف-د ترسیم می‌شود که قطر دایره مرجع است. اگر خ-ذ به یازده قسمت تقسیم شود و یک یازدهم قسمت دیگر روی قطر جدا و به آن اضافه شود خط م-خ بدست می‌آید. اگر از م خطی عمود ترسیم نماییم تا الف-د را در نقطه ن قطع نماید، اکنون به مرکز ن دایره‌ای ترسیم تا نقاط و و ه بدست آید دو عمود بر آنها اخراج می‌شود که ساق گنبد را می‌سازند. به مرکز ذ و شعاع ذ-خ دایره‌ای ترسیم می‌شود تا قسمتی به نقطه ر رسیده و قسمت دیگر در نقطه س خط مماس بر دایره ج-د را که با زاویه ۱۸ درجه است را قطع نماید. به مرکز الف و شعاع الف-ر دایره بعدی ترسیم می‌شود تا عمود ژ-ن را قطع نماید. قسمت پایین گنبد و بالا ۵۴ درجه می‌گردد. همه چیز از ساق تا عرش گنبد با یک دایره مینا است. کامل، زیبا، معقول، و شگفت‌انگیز با هندسه‌ای که قسمتی از آن شناخته شده است (به نظر نگارندگان این روش احتمالاً به الگوی ترسیمی گنبد مطهر بسیار نزدیک شده است).

در کتیبه‌های اطراف ساق گنبد مطهر امام حسین (ع) (شکل‌های ۱۹ و ۲۱)، از جمله در چهارطرف گنبد مطهر امام حسین (ع) نام خوشنویس معروف دوره قاجار محمد حسین شهید مشهدی دیده می‌شود. جدا از چرایی لقب شهید مشهدی، در انتهای سوره فجر ساق چنین نوشته شده: ۱۳۷۳ «من الهجرة النبوية». کتیبه طوماری حرم امام رضا (ع) که توسط شهید مشهدی در مشهد مقدس نوشته شده است. «محمد حسین شهید مشهدی از خوشنویسان برجسته دوره قاجار است که نام او در بیشتر کتیبه‌هایش «محمد حسین الشهید المشهدی» است. چهارده کتیبه از این هنرمند در حرم مطهر امام رضا علیه السلام وجود دارد که بیشتر آن‌ها کتیبه‌های مهمی است که در صحن عتیق و ناصری نصب شده و نشان‌دهنده شهرت و اهمیت این هنرمند در مشهد است» (صحرآگرد ۱۳۹۰، ۳۷). مطابق با نظر نویسنده کتاب کربلا و حرم‌های مطهر معنای کتیبه‌ها چنین است: تذهیب گنبد حرم امام حسین (ع) در دوران سلطان ناصرالدین شاه قاجار انجام گرفت. این متن را محمد حسین مشهور به مشهدی نوشت (سال ۱۳۷۳ هجری قمری). «به یاری خداوند تعالی، پادشاه بزرگ «خاقان دادگستر، شاهنشاه و شاهزاده، ناصرالدین شاه

اسلام و متون مقدس: اسلام دین کتاب و کتابت است و متون مقدس در آن نقش بنیادی دارد که در قالب عناصری معنوی و نمادین در قالب کتیبه‌ها و نوشته‌ها و وجه معنوی و اعتقادی فرهنگ اسلامی و شیعی را نشان می‌دهد. لذا انتخاب متن برای کتیبه‌ها هم از جهت بعد ایمانی-گرایشی و هم بعد خاطره‌سازی یا یادآوری خاطرات ازلی در حرم مطهر امام حسین(ع) اهمیت مهمی یافته است.

سوره فجر و قیام امام حسین(ع): آیات سوره فجر بر گرداگرد گنبد مطهر امام حسین(ع)، پیوندی عمیق با باطن آن دارد جایی که «قیام و شهادت آن حضرت در تاریکی مانند طلوع فجر، منشأ حیات و حرکت گردید. خون پاک او و یارانش به زمین ریخت و نفوس مطمئنانه آن‌ها با فرمان «ارجعی» و با خشنودی به سوی پروردگار شتافت تا از این الهام و جوشش، نور حق در میان تاریکی‌ها بدرخشد و راه حیات با عزت باز شود». لذا کتیبه‌های نقش‌بسته بر «قتلگاه»، «ضریح شهدا»، «ضریح مطهر و مضجع شریف»، و ساق «گنبد» حرم مطهر به‌عنوان رسانه‌ای ممتاز سعی در یادآوری حادثه و بیان شرافت امام(ع) و یارانشان دارد.

کتیبه به‌عنوان رسانه معنوی: کتیبه‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع تاریخی نقش مهمی در آشکار نمودن هویت فضاهای معماری تا شرایط اجتماعی زمان ساخت دارند و ارائه‌دهنده آگاهی‌هایی هستند که در قالب شکل و فرم به صورت تخت یا برجسته با خط و هندسه‌ای متعالی ظهور یافته است. کتیبه‌ها ابزاری برای پیام‌رسانی و انعکاس‌دهنده کلام خدا، سخنان ائمه اطهار(ع) و ادعیه اسلامی هستند و گاهی نیز به زمان ساخت و سازنده پرداخته‌اند. احیای نقش کتیبه‌ها در ابنیه مهم است.

کتیبه طوماری و ترنجی گنبدخانه حسینی: در کتیبه طوماری گنبدخانه حرم مطهر امام حسین(ع) سوره فجر به‌عنوان سوره مرتبط با وجود مقدس امام(ع) در ساق ۵ متری گنبدی جای گرفته که ارتفاع ساق و خود آن حدود ۱۴ متر می‌باشد. مفهوم چهار کتیبه ترنجی ساق گنبد نیز ضمن شکر پروردگار در توفیق به تزئین و طلاکاری گنبد به دوره و بانی ساخت پرداخته است. استفاده از خط فارسی در کنار متن عربی به فهم مطالب کتیبه‌ها کمک شایانی می‌نماید.

نظام هندسی گنبدخانه حسینی: نظام هندسی

هر چند متناسب با شرایط زمانی امروز، قابل نقد، اصلاح و تداوم و تکامل می‌باشد. تحلیل حادثه کربلا نشان می‌دهد به‌ظاهر دین‌داران حضرت را شهید فرمودند در صورتی که تأکید اصلی بر دین‌شناسی است تا دین‌داری و آن چیزی که مطابق با آیه ۱۲۲ سوره توبه «تفقه» در دین معرفی شده «لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ» و دین‌شناسی مطابق با حدیث ثقلین پیامبر اکرم(ص) با توجه به هر دو گوهر قرآن کریم و اهل بیت(ع) به‌عنوان مفسران قرآن و قرآن ناطق حاصل می‌شود. امام حسین(ع) در خطبه شب عاشورای خود به موضوع علم قرآنی و تفقه در جمله (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْمَدُكَ عَلَى أَنْ أَكْرَمْتَنَا بِالنُّبُوَّةِ، وَعَلَّمْتَنَا الْقُرْآنَ؛ وَقَفَّهْتَنَا فِي الدِّينِ). بار پروردگار! من حقا حمد و سپاس تو را به‌جای می‌آورم که ما را به نبوت بزرگوار و مکرم داشتی! و قرآن را به ما تعلیم کردی! و در دین، ما را فقیه و دانا نمودی! اشاره می‌فرمایند.

در حرم مطهر امام حسین(ع) کتیبه‌ها از هر دو گوهر بهره برده‌اند و سعی در توجه دادن زائر به نقش امام معصوم(ع) و دین‌شناس نمودن امت دارند. موضوع عقلانیت با تفقه دین و دین‌شناسی ارتباطی وسیع دارد لذا هندسه غنی گنبدخانه نیز توجه دادن به عنصر عقلانیت، تناسبات دوایری در کنار دین‌شناسی است.

۸. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

کربلا و حماسه حسینی: امام باطن قبله است و عدالت باطن شریعت و حکومت اسلامی جهت اقامه عدالت و استقرار حق شکل می‌گیرد. حکومتی که با ظهور منجی عالم هستی حضرت مهدی(عج) الله فرجه الشریف) همان گونه که در دعای عهد آمده، حضور و ظهور حضرت را با هم جمع خواهد نمود. (اللَّهُمَّ اكْشِفْ هَذِهِ الْعَمَّةَ عَنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ بِحُضُورِهِ، وَعَجِّلْ لَنَا ظَهْرَهُ). کربلا دروازه عالم قرب، واقعه محور و حماسه محور است و این پیوند وقایع است که ذهن و باور دستداران اهل بیت(ع) را ساخته و به باورها و آرمان‌هایشان جهت و هدف بخشیده است. در حرم مطهر امام حسین(ع) عناصر کالبدی هم‌چون گنبد و کتیبه‌های معنوی-آیینی، در بستر معماری امکان هم‌پیوندی یافته و امری مقدس را تجلی بخشیده‌اند. جایی که هر مکان قدسی با لفظ حرم و مقام، اشاره به محضر الهی دارد و در جای‌جای زیارتگاه حضرت نشانی از توسل و ارادت ظهور یافته است.

و هنرمندان تذهیب ذکر شده با توجه به طرح ترفیع گنبد مطهر امام حسین(ع) و ضرورت اشاره به حوادث مهم تاریخی پیشنهاد این مقاله اضافه نمودن ذکر برادری و وحدت دو ملت ایران و عراق در کتیبه‌های ترنجی ساق گنبد و تکرار سوره فجر در کتیبه طوماری ساق می‌باشد. هم‌چنین پیشنهاد می‌شود شرح شهادت سردار سلیمانی و ابومهدی مهندس به عنوان دو نماد برادری مسلمین در جهاد با شمر زمان بهتر است در کتیبه ترنجی گنبد مطهر نقش ببندد. چنین کتیبه‌ای به‌عنوان مستندترین مدارک این بنای مقدس به مثابه رسانه تبلیغاتی جایگاه خود را باز خواهد یافت.

گنبد حرم مطهر امام حسین(ع) را می‌توان در دایره شگفت‌انگیزی بازشناسی نمود که قطر آن قطر ساق گنبد مطهر بوده و در عریض‌ترین نقطه خود گنبد در زاویه ۳۶ و ۱۸ درجه قسمتی از بالای خود و خاک‌انداز (برف‌گیر) را ساخته و نصف آن قطر دایره‌ای است که تکرار سه‌تایی آن در امتداد خط ۳۶ درجه و تقاطع آن با خط مذکور نقطه شروع ساق بر هشت‌ضلعی پایه گنبد است. بازشناسی نسبت‌های طلایی به توانمندی بالای معمار اشاره دارد.

پیشنهاد برای طرح ترفیع گنبد مطهر: علی‌رغم اینکه در ترنج‌های ساق گنبد مطهر عموماً اسامی بانیان

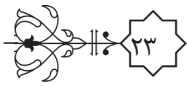
پی نوشت

۱. إِنَّ لِكُلِّ إِمَامٍ عَهْدًا فِي عُنُقِ أَوْلِيَائِهِ وَ شِيعَتِهِ ، وَ إِنَّ مِنْ تَمَامِ الْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ وَ حُسْنِ الْأَدَاءِ زِيَارَةَ قُبُورِهِمْ ، فَمَنْ زَارَهُمْ رَغْبَةً فِي زِيَارَتِهِمْ وَ تَصَدِيقًا بِمَا رَغَبُوا فِيهِ كَانَ أُمَّتَهُمْ شُفَعَاءَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: برای هر امامی به گردن شیعیان و هوادارانش پیمانی است و جمله وفا به این پیمان، زیارت قبور آنان است. پس هر کس از روی رغبت و پذیرش، آنان را زیارت کند، امامان در قیامت شیعیان آنان (او) خواهند بود (حر عاملی، وسائل الشیعه، ۱۴۱۴ق، ج ۱۰، ص ۲۵۳).
۲. برای نمونه رجوع کنید به زیارت امام رضا(ع) در مفاتیح الجنان.
۳. در عکس‌های متن از عکس‌های عکاس ستاد عتبات عالیات آقای حسین حاجیلری، کارشناسی ارشد عکاسی @hossein.hajilari@yahoo.com بهره‌گیری شده است.
۴. امام صادق(ع) فرمودند: «القلب حرم الله، فلاتسكن حرم الله غير الله: قلب حرم خداست، در حرم خدا غیر خدا را جای مده» (بحار الانوار، جلد ۶۷، ص ۲۵).
۵. زیارت ناحیه مقدسه زیارتی است که به امام حسین(ع) اختصاص دارد. این زیارت ابتدا از «ناحیه مقدسه» امام زمان(عج) صادر و به یکی از نمایان خاص داده شده است. این زیارت در بسیاری از مکان‌های حرم مطهر از جمله بر روی کتیبه سنگ مرمر ورودی ایوان طلا در سمت قبله نوشته شده است.
۶. قسمتی از سخنرانی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در سال ۱۳۵۲، به مناسبت تقارن با شب اربعین حسینی، در چرایی اهمیت زیارت اربعین.
۷. استاد فراس کاتب خط سردر باب‌القبلة و بسیاری از کتیبه‌های طرح توسعه حرم مطهر امام حسین(ع) در مصاحبه ۱۳ ددی ۱۴۰۱ مصادف با شهادت سردار دل‌ها با نگارنده بدین مضمون فرمودند که در خواب محل الله را در کتیبه دیدند و در کتابت هم به لطف الهی کلمه الله در مرکز و راس تجلی یافت.
۸. خدایا از تو درخواست دارم و به سویت روی آوردم به وسیله پیامبرت، پیامبر رحمت محمد (درود خدا بر او و خاندانش). (ای آبرومند نزد خدا، شفاعت کن برای ما نزد خدا).
۹. خبرگزاری شبستان: <http://shabestan.ir>

منابع

۱. قرآن کریم. ۱۳۷۴. ترجمه‌ی ناصر مکارم شیرازی. تهران و قم: دارالقرآن کریم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
۲. انصاری، محمد باقر. ۱۳۸۶. خطبه‌ی غدیر در آیین اسناد. قم: دلیل ما.
۳. آل طعمه، سلمان هادی. ۱۳۷۸. کربلا و حرم‌های مطهر. ترجمه‌ی حسین صابری. تهران: مشعر.
۴. آوینی، سید مرتضی. ۱۳۹۰. فتح خون. تهران: واحة.
۵. ایمانی، علی. ۱۳۸۵. سیر خط کوفی در ایران. تهران: زوار.
۶. پوپ، آرتور. ۱۳۸۶. معماری ایران. ترجمه‌ی غلامحسین صدری افشار. تهران: اختران.
۷. توسلی، محمود. ۱۳۶۸. طراحی شهری در بافت قدیم شهر یزد. چاپخانه رودکی.

۸. جامع تفاسیر نور. ۱۳۸۴. سی دی دایره المعارف چندرسانه‌ای قرآن کریم. تهران و قم: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.
۹. جهانیان، عطیه. و علیرضا شیخی. ۱۳۹۹. مطالعه تطبیقی کتیبه‌های ضریح امام حسین (ع) با کتیبه‌های ضریح حضرت عباس (ع). نگارینه هنر اسلامی ۷ (۱۹): ۱۹۱-۲۰۵.
۱۰. حلیمی، محمدحسین. ۱۳۹۰. زیبایی‌شناسی خط در مسجد جامع اصفهان. تهران: قدیانی.
۱۱. داننده، سمیراسادات. ۱۳۹۶. مقایسه ترکیب‌بندی در دو کتیبه ثلث طوماری از محمدرضا امامی و محمد حسین شهید مشهدی در صحن عتیق حرم امام رضا (ع). نگره ۱۲ (۴۴): ۲۱-۳۹.
۱۲. زمرشیدی، حسین. ۱۳۶۱. خط معقلی. تهران: سازمان انتشارات کیهان.
۱۳. شایسته‌فر، مهناز. ۱۳۸۴. نقش تزئینی و پیام‌رسانی کتیبه در معماری اسلامی. کتاب ماه هنر (۸۹-۹۰): ۹۴-۱۰۸.
۱۴. شریعت، زهرا. ۱۳۸۶. تزئینات کتیبه‌های آستان مقدس قم. مطالعات هنر اسلامی ۴ (۷): ۸۹-۱۱۰.
۱۵. صحراگرد، مهدی. ۱۳۹۰. مروری بر احوال و آثار محمد حسین شهیدالمشهدی در حرم امام رضا (ع) در جلوه‌های هنری مکتب قاجار در آستان قدس رضوی. مشهد: موسسه آفرینش‌های هنری آستان قدس رضوی.
۱۶. صحراگرد، مهدی. ۱۳۹۷. شاهکارهای هنری در آستان قدس رضوی: کتیبه‌های صحن جدید (آزادی). مشهد: موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
۱۷. صیدانلو، جواد، و محمد کرمی‌نیا. ۱۳۹۸. معناشناسی وجه‌الله در قرآن کریم از منظر آیت‌الله جوادی آملی. مشکات (۱۴۴): ۱۲۲-۱۴۳.
۱۸. طالقانی، سید محمود. ۱۳۵۸. پرتوی از قرآن، جلد ۴. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۹. علی‌آبادی، محمد. ۱۳۸۶. هندسه جاویدان (یا هندسه آسمانی) در معماری. نشریه بین‌المللی علوم مهندسی دانشگاه علم و صنعت ۱۸ (۵): ۶۳-۷۳.
۲۰. فضائلی، حبیب‌الله. ۱۳۶۲. اطلس خط (تحقیق در خطوط اسلامی). اصفهان: مشعل.
۲۱. فضائلی، حبیب‌الله. ۱۳۶۲. تعلیم خط. تهران: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
۲۲. قربانی، مهدی. ۱۳۹۵. نگاهی به آثار خوشنویسان ایرانی در کتیبه‌های عتبات عالیات. چیدمان (۱۵): ۶۰.
۲۳. کرن، لورنز. ۱۳۹۱. کتیبه‌های مذهبی در معماری اسلامی. ترجمه‌ی عبدالناصر خیاط. ماهنامه کتاب ماه هنر (۱۶۶): ۷۸-۸۸.
۲۴. گنجنامه. ۱۳۹۵. مساجد (مسجد ملک کرمان). تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی.
۲۵. مرکز تحقیقاتی باقرالعلوم. ۱۳۷۳. موسوعه کلمات الامام الحسین (ع). قم.
۲۶. معاریان، غلامحسین. ۱۳۸۴. سبک‌شناسی معماری ایرانی. تهران: سروش دانش.
۲۷. مکی‌نژاد، مهدی. ۱۳۹۸. گنج سلطان. مجموعه مقالات انتشارات فرهنگستان هنر (موسسه تألیف و نشر آثار هنری).
۲۸. مهندسین مشاور یادنگار زمان. طرح توسعه حرم مطهر امام حسین (ع).
۲۹. نصر، سیدحسین. ۱۳۷۵. جوانان مسلمان و دنیای متجدد. تهران: طرح نو.
۳۰. نقره‌کار، عبدالحمید. علی محمد رنجبر کرمانی، و مهدی حمزه‌نژاد. ۱۳۸۷. درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی. تهران: دفتر معماری و طراحی شهری وزارت مسکن و شهرسازی.
۳۱. هاشمی طغرجردی، سید مجید، و شیما السادات مرعشی. ۱۳۹۷. تجلی شهر علم در متون مقدس و نمادهای هندسی- تزئینی مسجد گنجعلی‌خان کرمان. در دومین همایش ملی مستندنگاری میراث طبیعی و فرهنگی. دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
۳۲. هاشمی طغرجردی، سید مجید، علیرضا جواهری، و مسعود حیدرپور. ۱۳۹۷. کارکرد اجتماعی وقف و بناهای عام‌المنفعه الگوی پایدار احسان در شهرسازی ایرانی- اسلامی: نمونه موردی مجموعه گنجعلی‌خان کرمان. در چهارمین همایش ملی معماری و شهرپایدار. دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
۳۳. هیلن براند، رابرت. ۱۳۷۷. معماری اسلامی. ترجمه‌ی ایرج اعتصام. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

References

1. Al Tomeh, Salman Hadi. 1999. *Karbala and Holy Shrines*. Translated by Hossein Saberi. Tehran: Mashar.
2. Aliabadi, Mohammad. 2006. *Eternal Geometry (or Celestial Geometry) in Architecture*. *International Journal of Engineering Sciences, Iran University of Science and Technology* 18 (5): 63-73.
3. Ansari, Mohammad Baqher. 2007. *Ghadeer's Sermon in the Mirror of Documents*. Qom: Dalil-e Ma.
4. Avini, Seyed Morteza. 2013. *Conquer Blood*. Tehran: Vaheh.
5. Baqer Uloom Research Center. 1994. *Encyclopedia of the Words of Imam al-Hossein (A.S.)*. Qom.
6. Danandeh, Samirasadat. 2016. *Comparison of Composition in Two Inscriptions of the Third Scroll of Mohammad Reza Emami and Mohammad Hossein Shahid of Mashhad in the Ancient Courtyard of Imam Reza's Shrine (A.S.)*. *Negareh* 12 (44): 21-39.
7. Fazaeli, Habibullah. 1983. *Line Atlas (Research on Islamic Lines)*. Isfahan: Mashal.
8. Fazaeli, Habibullah. 1983. *Line Teaching*. Tehran: Islamic Republic of Iran Broadcasting.
9. Ganjnameh. 2015. *Mosques (Malek Kerman Mosque)*. Tehran: Document and Research Center, Faculty of Architecture and Urban Planning, Shahid Beheshti University.
10. Ghorbani, Mehdi. 2015. *A Look at the Works of Iranian Calligraphers in the Inscriptions of Atbat Aliyat*. *Chideman* (15): 60.
11. Halimi, Mohammad Hossein. 2011. *Aesthetics of Calligraphy in Isfahan Jame Mosque*. Tehran: Qadiani.
12. Hashemi Toghroljerdi, Seyyed Majid, Alireza Javaheri, and Massoud Heidarpoor. 2017. *The Social Function of Waqf and Public Benefit Buildings, a Sustainable Model of Charity in Iranian-Islamic Urban Planning: A Case Study of the Ganj Ali-Khan Collection in Kerman*. In *The 4th National Architecture and Sustainable City Conference*. Shahid Rajaei Teacher Training University.
13. Hashemi Toghroljerdi, Seyyed Majid, and Shaima al-Sadat Marashi. 2017. *Manifestation of the City of Knowledge in Sacred Texts and Geometric-Decorative Symbols of Ganj Ali Khan Mosque in Kerman*. In *The Second National Conference on Documenting Natural and Cultural Heritage*. Shahid Rajaei Teacher Training University.
14. Hillenbrand, Robert. 1999. *Islamic Architecture*. Translated by Iraj Itsam. Tehran: Urban Planning and Processing Company.
15. *Holy Quran*. 1995. Translated by Nasser Makarem Shirazi. Tehran and Qom: Dar al-Qur'an Karim, Department of Islamic History and Knowledge Studies.
16. Imani, Ali. 2006. *The Course of the Kufi Line in Iran*. Tehran: Zovvar.
17. Jahanian, Atiyeh, and Alireza Sheikhi. 2019. *A Comparative Study of the Inscriptions of the Shrine of Imam Hossein (AS) with the Inscriptions of the Shrine of Hazrat Abbas (AS)*. *Negarineh Islamic Art* 7(19): 191-205.
18. Jame Tafseer Noor. 2005. *Quran Multimedia Encyclopedia CD*. Tehran and Qom: Computer Research Center for Islamic Sciences.
19. Kern, Lawrence. 2013. *Religious Inscriptions in Islamic Architecture*. Translated by Abdul Nasser Khayat. *Ketab-e Mah-e Honar* (166): 78-88.
20. Makejrad, Mehdi. 2018. *Sultan's Treasure Researches*. Iranian Academy of the Arts Publications (Institute for Authoring and Publishing Works of Art).
21. Memarian, Gholamhossein. 2005. *Iranian Architectural Stylistics*. Tehran: Soroush.
22. Nasr, Seyed Hossein. 1996. *Muslim Youth and the Modern World*. Tehran: Tarh-e No.
23. NoghrehKar, Abdul Hamid, Ali Mohammad Ranjbarkarmani, and Mehdi Hamzenejad. 2008. *An Introduction to Islamic Identity in Architecture and Urban Planning*. Tehran: Ministry of Housing and Urban Development, Architecture and Urban Design Office.
24. Pope, Arthur. 2007. *Iran's Architecture*. Translated by Gholamhossein Sadri Afshar. Tehran: Akhtaran.
25. Sahra Gard, Mehdi. 2017. *Artistic Masterpieces in Astan Quds Razavi, Inscriptions of New Courtyard (Azadi)*. Mashhad: Astan Quds Razavi Printing and Publishing Institute.
26. SahraGard, Mahdi. 2011. *A Review of the Status and Works of Muhammad Hossein Martyr al-Mashhadi in the Shrine of Imam Reza (AS) in the Artistic Manifestations of the Qajar School in Astan Quds Razavi*. Mashhad: Astan Quds Razavi Institute of Artistic Creations.
27. Saidanlo, Javad, and Mohammad Kerminia. 2018. *Semantics of the Face of Allah in the Holy Quran from the Perspective of Ayatollah Javadi Amoli*. *Mashakat* (144): 122-143.

28. Shaiṣtefar, Mahnaz. 2004. The Decorative Role and Message Delivery of the Inscription in Islamic Architecture. *Ketab-e Mah-e Honar* (89-90): 94-108.
29. Shariat, Zahra. 2007. Inscription Decorations of the Holy Threshold of Qom. *Islamic Art Studies* 4 (7): 89-110.
30. Taleghani, Seyed Mahmoud. 1979. *Light from the Qur'an*, 4th Volume. Tehran: Publishing Company.
31. Tavassoli, Mahmoud. 1989. *Urban Design in the Old Context of Yazd City*. Rudaki Printing House.
32. Yad Neghar Zaman Consulting Engineers. *The Development of Imam Hossein's Holy Shrine*.
33. Zomarshidi, Hossein. 1982. *Reasonable Line*. Tehran: Kayhan Publishing Organization.

Quantitative and qualitative evaluation of Shiite shrine inscriptions

S Majid Hashemi

(Corresponding Author)

Email: m.hashemi@sru.ac.ir

Assistant Professor, Department of Architecture, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran

Salman Noghrehkar

Assistant Professor, Department of Architecture, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran

Fatemeh Kowsar

PhD Student, Department of Architecture, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran

Received: 1399/09/17

Accepted: 1402/06/27

Abstract

Through acknowledging the inclination of the world to transform around the existential axis of the Imams of Athar (a.s.) as the embodiment of God and models of flawless humanity, the ideal architectural markers of sacred shrines should be understood. Believers seek God's face in the Haram, which is a location of heavenly grace. In sacred shrines, signs and symbols of revelation are significant because Ashura is a portal of light leading to the interior of the Qiblah and a sign ensuring that the path is clear. Islamic art and architecture are visible representations of God's word, with spiritual-ritual inscriptions being the most common symbols that, by making truths manifest, provide a bridge between the material and the meaningful worlds. This article addresses the question of what conceptual-form model has been used to express the original religious concepts in the epic-religious architecture of this sacred path, with reference to religious-spiritual inscriptions as a permanent medium from the door of the Qibla to the dome of the Holy Shrine of Imam Hussein (AS). And the sacred shrine's dome, which represents Ahrar's quest for justice and serves as a point of connection between the earth and the sky, Using the analytical-interpretive method to take field observations and take pictures, it is determined that the sacred inscriptions of the Holy Shrine are set as a symbolic medium corresponding to the uprising of Imam Hussein (a.s.) in order to understand the text of the inscriptions in the dome and to know the type of writing and artistic format. The employment of Surah verses "Saf," "Yasin," and "Fajr" in the direction of the Qiblah to the inside of the dome has been more noticeable, despite the word of majesty "Allah," which is located in the center of some inscriptions. Surah "Fajr" in particular, which is a Surah about the holy existence of Imam Hussein (AS), has been

recorded in the inscription of a scroll attached to the dome's land (the height of the leg and land is approximately 5 meters, and it is approximately 14 meters to the top and with a circular geometry system). The inscriptions also make the visit to Ashura and the holy place more evident. In 1373 AH, the renowned Qajar scribe Mohammad Hossein Shahid of Mashhad created a kind of calligraphy known as Tholut calligraphy. During this time, he was also successful in writing inscriptions for the Holy Shrine of Imam Reza (a.s.). During the building phase, there was also discussion over the idea of four tranji inscriptions on the dome's leg, which would thank the Lord for the success of decorating and gilding the dome. Finally, taking into account the current plan to promote the holy dome of Imam Hussein (a.s.), this article suggests adding a mention of the unity and brotherhood between the two nations of Iran and Iraq in the inscriptions on the dome's leg, as well as repeating Surah Fajr in the leg's scroll inscription.

key words: Bab-al Qibla, Surah Fajr, Inscription, The holy dome of Imam Hussein

